

Nr. 2, vol. 3.

1934.

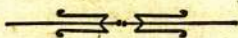
ŽVAIGŽDĖ - The STAR.

A LITHUANIAN QUARTERLY PUBLICATION, PUBLISHED BY A. MILUKAS & CO. AT 3654 RICHMOND STR., PHILADELPHIA, PA. YEARLY SUBSCRIPTION \$2.00, SINGLE COPY 50 c.

Gegužės m. == May, 1934

Entered as second class matter at the Philadelphia Post Office under Act of March 3, 1879.

„ŽVAIGŽDĖ“--BERTAININIS ŽURNALAS.

DVIDEŠIMTI DU METU buvusi savaitiniu laikraščiu „ŽVAIGŽDĖ“. Tris metus ėjusi kaip mėnesinis žurnalas, nuo 1925 m. eina kaip bertaininis žurnalas leidžiamas A. Milukas & Co. B-vės iš Philadelphia, Pa. 3654 Richmond Str. Pavienių „Žvaigždės“ knygų kaina 50 centų, metams prenumerata 2 dol.

GEGUZES — MAY 1934 M.

SPAUDOS ATGAVIMO 30 M. SUKAKTUVESE.

Užprašymus ir pinigus adresuokit: „ŽVAIGŽDĖ“, 3654 Richmond St.
Philadelphia, Pa.

ALp 2217

*Biskupas Štotejus
Salančius*

„Draudžiamos“ literatūros įkūrėjas ir pasekmingiausias platintojas.

LIETUVIŲ KNYGŲ PLATINTOJŲ PASMERKIMAS.

...., Už platinimą užrubežyje išleistų knygų ir brošiūrų.... už pažinimą ir susinešimus tuo tikslu su Tilžės dekanu Zabeimanu.... atlikimą slapto reikalo pas Zabeimaną ir nuvežimą jam pinigų.... atkaklų neprisipažinimą.... savavališką išėjimą iš tėvynės, gyvenimą Prūsijoje svetima pavarde.... dažname gabenime Kauno gubernijon knygų ir brošiūrų.... (gruodžio mėnesyje 1870 m. areštuočius. Red.) .....aš nusprendžiau: kunigus: Antaną Brundžą, Viną Norvaišą, Praną Butkevičių, Kazimierą Eitutavičių, Motiejų Kaziliauską, Praną Stroupą, bajorą Simoną Kulakauskį ir valstietį Stanislovą Račiuką, kaip visiškai politiniu atžvilgiu neištikimus ir krašto gyvenimui kenksmingus, ištremti apsigyvenimui aštrioje poliejos priežiuroje: Brundžą, Stroupą ir Kaziliauską Archangelsko gubernijoje, Norvaišą ir Kulakauskį Tomsko, Butkevičių Tobolsko ir Eitutavičių Viatkos; valstietį Račiuką Tomsko gubernijoje apsigyvenimui; ir pinigus, išleistus vežant Vilniun areštuočius šiai bylai reikalingus asmenis išreikalauti iš visu patrauktų bylon asmenų turto.... pasirašo: Generolas Adjutantas Potapov".

BARANAUSKO PROTESTAS TAUTOS VARDU.
(LIETUVISKU KNYGU PLATINTOJU IMNAS.)

"Tu Lietuva, Tu Dauguva, pasilikit sveikos!
Tegul visi šioj šalelėj sveiki žmonės laikos!
Tu Lietuva, tu mieliausia mūsų Motynėle!
Tu Dauguva, tu plačiausia Lietuvos upele!
Plati, tyki, lyg senovės garsi šalis mūsų:
Po tuos plotus viešpatavom ant giminės rusų.
Šiandien rusai — po maskoliais maskoliškai rėdos
Lietuvos gi tikrus vaikus spaudžia didžios bėdos.
Anei rašto, anei druko mums turēt neduoda;
Sako: tegul bus Lietuva ir tamsi ir juoda!
Kad tu, gudai, nesulauktum! Nebus, kaip tu nori!
Bus, kaip Dievas duos, ne tavo prisakai nedori.
Aštria, trumpa savo valdžia Dievo tiesas laužai;
Mygi, spaudi mūsų žemę, mūsų žmones gniaužai.
Nori savo valdžios peiliu mums širdis supiaustyt,
Nori savo ledu šaltu krutines apkraustyt.
Neįveiksi, sunau šiaurės! mūsų širdys tvirtos!
Seniai yra išmėgintos, seniai keptos, virtos.
Neįveiksi ant mus širdies trupės tavo peiliai!
Ledai sutirps ant krutinės, tu pats teksti eiliai!"

Prakalba

KUN. MILUKO LEIDZIAMAI KNYGAI:
„KUN. M. SEDEREVICIUS IR JO PADEJEJAI.”

Džiaugiasi Lietuva susikūrus savo valstybę liuosą, niekeno nepriklausomą. B-sidžiaugiant reikia atsiminti tuos keno darbai ir dorybėmis susidarė dabarties nauda. Tai-gi gerai daro mūs visuomenė, kad vis daugiau raštu rašo ir skleidžia primindama tuos lietuvius, kurie dirbo, vargo, kentėjo verguvės laikais ir nesusilaukė savo tėvynės atgaunant pilną laisvę.

Tarp mūs veikėjų buvo keletas visiems žinomų asmenų, turinčių plačiai ir garsiai garbinamus vardus. Bet buvo ir tokių, kurie stovėjo lyg šešėlyje. Šitie, kartais nemažiau dirbo ir naudos padarė už anuos, bet liko nežinomi, arba mažai žinomi. Atsidėkoję savo didžiavyriams: Valančiui, Daukantui, Baranauskui ir kitiems, turime teisingai apseiti ir su šitais mažiau žinomais Sederevičium, Kušeliausku, Vitartu.

Kun. A. Milukas jų dvasios liepsną pagavo į savo širdį dar jaunas vaikiną bebūdamas, besimokydamas gimnazijoje ir seminarijoje. Degdamas tėvynės ir mokslo meilės ugnimi jis užžiebė tą pačią liepsną savo drauguose. Jo įtaką pamatė tie, kurie sakėsi turi priedermę slopinti lietuvybę Seinų seminarijoje. Jų verčiamas Antanas Milukas turėjo išvažiuoti į Ameriką, bet tėvynės meilė vis-gi liko Seinuose neišnykus, ir Milukas jos nusivežė į Ameriką pilną širdį.

...Persikeitė laikai, kitoki jau tapo reikalai, bet darbas tas pats ir ta pati Lietuva, kuriai dirbama.

Totoraičio, Tumo, Miluko spaudintosios knygos vienai garbina bragiuosius Lietuvos knygnešius, pastačiusius Lietuvos nepriklausomybę. Visoje mūsų žemėje visi žmonės myli ir garbina tuos knygnešius taip, kaip ir knygų rašytojai. Bet tais laikais, kada Sederevičius gyveno ir dirbo, toli ne visi jį taip garbino.....

...Kun. Sederevičius, uolus tretininkų platintojas ir gerbėjas, norėjo vykinti šv. Pranciškaus dvasią su trimis stambiomis dorvėmėmis: skaistybe, neturtu ir apsimarinimu. Skaistybę jis laikė kaipo kunigas. Neturtą jis pildė, visus pinigus išdėdamas knygų platinimo reikalam..... Sederevičiaus kapas jau įsmuko, prastas kryželis pasviro ir parašas nubluko: tai jau laikas, kad Lietuva pridėtų savo knygų platintojui to, ko jis nenorėdavo gyvas būdamas, būtent garbės”.

Taip rašė pirm dvidešimties metų auometinis Lietuvos Universiteto profesorius ir rektorius kun. P. Būčys, dabar vyskupas. (Žiūr. „Spaudos Laisvės ir Am. Liet. (Organizuotės Sukaktuvės” l. 261—264. Čia pakartojame tik kelis sakinius. Red.)

Draudžiamos spaudos Inkurėjas.*)

Besiartinant trijų dešimtų metų spaudos atgavimo sukaktuvėms, iš anksto paruošiau šį raštelį Amerikos lietuvių laikraščiams, kad atkreipus mūsų visuomenės dėmesį į vieną svarbiausiųjų mūsų tautos perijodą. Geresniam garbingo tos veiklos pažinimui Žvaigždės žurnalo redakcija pasiryžo tam tikrose rinktinėse knygosė — „Spaudos atgavimo 30-ies m. sukaktuvėse“ — atspausdinti kuo daugiausiai (kiek susidominus tuomi visuomenė parems) Aušros fotografijų. Tų knygų spausdinsis apie 1000 egzempliorių. Aušros puslapių klišės po knygų atspausdinimo bus pavestos Lietuvos Universitetui. Tuomi mūsų tautos aukščiausiajai mokslo įstaigai manoma prisiminti, kad pasiskubintų vykdyti savo pirm keleto metų nutarimą atspausdinti visų ketverių metų Aušros fotografijas. Vardai šitų knygų prenumeratorių bus jose paskelbti.

Visi kilnesnieji lietuviai, kokiame pasaulio krašte jie negyventų, šių metų gegužės mėnesio 7 dieną linksmai minės garbingos mūsų pergalės sukaktuves. Tą dieną pirm 30-ies metų (1904 m.) rusų caro, suvirš šimto milijonų slavų ir azijatų pono, valdžia turėjo atšaukti savo paskelbtą 1865 m. karą mūsų raidėms, kuriomis mūsų tėvai naudojosi šimtus metų, pasiskolinę jas, lyginai kaip ir kitos civilizuotos tautos, nuo senovės lotynų.

*) Kuu. A. Miluko paskaita 1934 m. balandžio mėn. 12 d. Jennings Hall, Brooklyn, N. Y.

Visokių pasakų pripasakota apie galinčius, kurie priverstę galingos Rusijos ponus likviduoti tąjį mūsų raidėms, išties mūsų raštams karą. Nemėginsiu pakartoti šitoje paskaitoje tas pasakas. Užteks prisiminus, jog to karo pradžioje atsirado vyrų, mokėjusių suraminti puolamus žmonelius, pataikiusių šiaudinėse pastogėse įtaisyti nepergalimas tautinės sąmonės tvirtoves, sumaniusius pasekmingo apsigynimo planus.

Greitu laiku (1868—69 m.), visi žinote, iš Tilžės skrenda tukstančiais “Perspėjimai,” “Prajautimai,” “Iš teisybės,” “Šnekesis,” “Vargai” ir kitos garsios brošiūros, kuriomis 70 metų žemaitis, visą Lietuvą moko, kaip savąją kultūrą apginti. Negana to. Pasekmingam kovos laimėjimui visados ir visur gelbėdavo daina, giesmė. Žemaičių ir Lietuvos Ganytojo artimesnieji: jaunesnieji dvasiškiai, “Palangos Juzės” — siuvėjai, “Antanai Tretininkai” — mokytojai, “Šaulėniškiai Seneliai” — ubabai elgetos pradeda dainuoti “Atsisveikinimą su Lietuva ir Dauguva.” Greitu laiku visoj Lietuvoj, abipus Nemuno, nuo Šešupės iki Dauguvos, iš visų jaunų krutinių pradeda išsiveržti skundas:

“Anei rašto, anei druko mums turėt neduoda;

Sako: tegul bus Lietuva ir tamsi ir juoda!

Kad tu, gudai, nesulauktum. Nebus; kaip tu nori.

Bus, kaip Dievas duos, ne tavo prisakai nedori.”

Netrukus ne tik jaunuoliai, bet ir senesnieji, kurių brangiuosius žiaurus prispaudėjas ištrėmė “už Uralo, žemės galo,” išsklaidė “ne po savo šalį,” dantis sukandę, baigė nemirštamojo “Anykščių Šilelio” autoriaus giesmę:

“Neįveiksi, sunau šiaurės! mūsų širdys tvirtos,
Seniai yra išmėgintos, seniai keptos, virtos.

Neįveiksi! ant mus širdies trupės tavo peiliai!

Ledai sutirps ant krutinės, tu pats teksti eiliai!"

Sunkaus gyvenimo vargais, nelaimėmis, persekiojimai išgudrinto vyro pamokyta tauta neteisingsiems prispaudėjams nugalėti pasirenka pasekmingiausią ginklą — draudžiamąją spaudą. Taip rusai ir jų siundytojai lenkai vadino mūsų raštus, Prusuose ir Jungtinėse Amerikos Valstybėse be caro cenzūros leidimo spausdinamus.

Pirmuosius "draudžiamuosius" raštus išrašė ir jų plačiausiam paskleidimui kelius gudriausiai nutiesė irgi tas pats vyras. Septynerius metus rusų žandarai ir šnipai sekiojo jo pėdas, jį patį ir jo padėjėjus net užsienyje kamantinėjo, už pinigus ir pačių lietuvių tarpe rado išdavikus, bet tikro įrodymo "senam žemaičiui" prasikaltimo caro valstybei negalėjo padaryti.

Mirdamas jis paliko kitus: Sederavičių ir jo padėjėjus, atsirado aušrininkai, vėliau Varpo. Apžvalgos, Tėvynės Sargo darbininkai. Valančiaus kaulai seniai jau kapuose ilsėjosi, o "su jo leidimu" šimtų šimtai knygų ir knygelių iš užsienio nešė šviesą Lietuvos žmonėms.

Giliau mūsų kulturinius karus tyrinėjęs prof. V. Biržiška rašo, jog jis "pažinęs rusų griežtą pasiryžimą surusinti lietuvius tiek pats, tiek jo padėjėjai pagamino visą eilę politinių brošiūrų, kur buvo suformuotos šių laikų Lietuvos skriaudos ir apčiuopiamai buvo nurodyta keliai, kaip jos reikia prašalinti..."

* * *

Ruošdamiesi prie 30-ties metų spaudos atgavimo sukaktuvių, privalome savo domę atkreipti į vyrą, kurį visi mūsų praeities žinovai pripažįsta, jog mūsų istorijoje sunkiausiais laikais žmonių švietimui ir lietuviybės idėjos skleidimui jis daugiausiai pasidarbavo. Jis buvo vyskupas Motiejus Valančius.

Valančius gimė 1801 metais vasario 16 dieną, Salantų parapijoje iš tėvų ukininkų. Keturioliktų metų tėvai atidavė Motiejų mokytiš Kalvarijos dominikonų mokyklon, kurią baigė 1821 m., išėjęs visą 6 klasių kursą. 1822 m. stojo į Varnių kunigų seminariją ir 1828 m. liko išventintas kunigu. Savo jaunas kunigavimo dienas pradėjo mokytojavimu Mozyriaus apskrities mokykloje. 1834 m. perkeltas Kražių gimnazijon, visų mokinių mylimas ir gerbiamas, atostogų metu mėgdavo lankytis įvairiose Žemaitijos apylinkėse, kad pažinus savo kraštą, žmones, arčiau ištyrus jų budą, papročius. 1840 metais liko paskiestas profesorium į Vilniaus Dvasiškąją Akademiją, o 1842 m. su taja mokslo įstaiga iškeltas į Petrapilį. 1845 m. po sunkios ligos grįžo į Žemaitiją ir liko paskirtas Varnių seminarijos rektorium. Rektoriaudamas ragino jaunimą mokytiš, kad paskiau liktų naudingais tėvynės sunumis, neštų jai naudą. Žymi kun. Valančiaus įtaka buvo ir broliams kunigams. 1848 m. atspausdino savo svarbų veikalą “Žemaitiu Wiskupiste” dviejose knygoose. 1850 m. palikęs Žemaičių vyskupu, reikalavo, kad kunigai prie bažnyčių įsteigtų ir globotų pradines mokyklas mažiems vaikeliams. Vyskupo ir jo kunigų raginami žmonės perpietėmis arba šventomis dienomis vieni nuo kitų pradėjo mokytiš skaityti. Savo senatvėje susilaukė patrijotas vyskupas tos paguodos, kad lietuviai gėdino vienas kitą, jei kas nemokėjo skaityti...

Valančiaus bendradarbis kun. A. Baranauskas (vėliau vyskupas), sakydamas pamokslą jo laidotuvėse 1875 m. birželio 1 d., galėjo liudyti, kad “sodiečiai, pradžioje jo vyskupavimo nieko nemokantys, karštu jo žodžiu ir darbu paraginti, išmoko skaityti, taip kad šiandieną negut tik retas ir tai tarp senųjų iš abiejos lyties knygos neskaito ir nesidžiaugia dievobaimingais uolaus savo Pie-

mens veikalais. Prasiplatinus apšvietimui, visi didieji prietarai ir nežinia išnyko, kaip nakties tamsybės prieš saulės spindulius.”

Ieškodamas priemonių, kaip pasekmingiau pakėlus žmonių apšvietimą, Valančius suprato, jog savo tikslo nepasieksias be karo prieš girtybę. Labai buvo liudnas anuomet padėjimas Lietuvos žmonių; kas kaimas karčiama, o kur karčiama, ten netik laikas ar turtas, bet ir protas liaudies nykte nyko. Vyskupui visu uolumu ėmus skleisti blaivybės idėją, teko nekartą susidurti su rusų vyriausybe, kuriai blaivybė buvo visai nepageidaujamas dalykas.

“Musų Raštų Istorijoje” prof. M. Biržiška sako: “Valdžia vyskupą už tokius darbus bemaž kuo į Sibirą neištrėmė, jam visai patę darba kliudė, bet vyskupas vis dėl to savo tikslą priėjo: kiek laiko bent Žemaičiuose, ir net visoje Kauno gubernijoje, buvo nustota gerti valdžios leidžiama degtinė, ir tuo budu visas tas Lietuvos kraštas buvo paruoštas platesniam švietimo darbui. Vyskupas blaivybės dalykais rupinosi atsidėjęs ir labai plačiai; rupinosi, kad visose parapijose būtų įsteigtos žmonėms mokyklėlės; mokytojai, varydami švietimo darbą, ir su vaikais kalbėdavo apie blaivybės reikalingumą žmonėms.”

Anot Aleknos, liaudies mokyklas kurti kunigus ragindamas Valančius “tiems, kurie uoliai darbavosi parapijinių mokyklų steigime ir palaikyme, rašinėdavo padėkos laiškus, nestropiems tame švietimo darbe išreikšdavo nepasitenkinimą... Vyskupas stengėsi prie parapijinių mokyklų palaikymo pritraukti dvarininkus, teisingai sūmprotaudamas, jog jie turi priedermę padėti savo valstiečiams-baudžiauninkams švietimosi dalykuose. Valančius dažnai rašinėdavo laiškus į dvarininkus, prašydamas juos steigti parapijines mokyklas.”

(Tąsa ant 65 pusl.)

KUN. MARTYNAS SEDEREVYCIUS.

Kun. M. Sederevyčius gimė Plėgų kaime Lukšių parapijoje, 9 d. lapkričio 1829 metuose. (Kaip rašo Dr. J. Totoraitis savo „Lietuvos atgijime“ „tėvai jo buvo ūkininkai. Skaityt ir rašyt jį mokino tėvas, ir jis likęs prie brolio, po tėvo galvos paėmusio ūkį, gavo ganyti. Noras mokytis jo buvo nepaprastas. Jis gandydamas turėdavo knygą ir mokydavosi, beto nešiodavosi ir tam tikrą lentą, ant kurios rašydavo. Kad turėtų už ką popieros nusipirkti, šeimininkės prašydavo, kad jam, kada duoda, duotų ne virtų, bet žalių kiaušinių, už kuriuos, keletą surinkęs, pirkdavosi popieros. Prie mokslo jį traukte traukė ir gyvas jo pusbrolio paveikslas. Jo vyresnis pusbrolis Marcinkis (Martynaitis), barono Keidelio girios sargo sunus, buvo tada bebaigias ar gal jau ir baigęs mokslą. Lėšas gimnazijoje mokytis buvo jam davęs tasai baronas, o paskui Varšavos seminariją ir ūvasinę Akademią eiti padėjo Martyno tėvas, o bebaigiant, turbūt, ir brolis. Tapęs kunigu Marcinkis, atsidėkodamas už pagelbą gautą iš Sederevyčių, padėjo eiti mokslų Martynui. Marcinkis daugiausiai rašinėdavo lenkiškai, bet lietuvių kalbos neatsizadėjo ir parašė trumpą lietuviškai lenkišką gramatiką. Martynas buvo jau suaugęs vaikinąs einąs mažiausiai dvidešimtąs metus, kuriuose mokslas pradėti gana sunku. Martynas jausdamas tuos sunkumus prašėsi Dievo pagelbos ir padarė Dievui atžadą per visą gyvenimą mėsos nevalgyti, jeigu

gautų išeiti mokslą ir taptų kunigu. Tą apžadą jis sąžiningai išlaikė ir per visą gyvenimą mėsos nevalgė.

Mokytis iš namų jam išsiveržti pasisekė jau einant dvidešimts pirmus metus. Mokinosi jisai trejus metus Marijampolėje, paskui daugiau kaip metus jo pusbrolis Marcinkis mokino jį pas save Belske, Varėavos arkivyskupijoje, kur jis buvo klebonu; po to dar metus mokinosi Studzianoje, Sandomieriaus vyskupijoje, pas vienuolius Filipinus, rengiančius jaunuomenę į dvas. seminariją. 1855 įstojo į Seinų seminariją ir 1858 buvo išvestas kunigu. Kadangi Seinų vyskupijoje tuo laiku nebuvo vyskupo, tai šventintis jis su kitais klierikais, tarėjo vykti į Varnius, kur jis vyskupo Valančiauske 27 lapkričio buvo išvestas.

Vyskupas Valančiauskas naujai išvestiems kunigams savo prakalboje, minėdamas busimus jų pašaukimo darbus, karštai kalbėjo ir apie platinimą lietuviškų knygų, jų reikalą ir jų rašymą. Tasai pažadinimas įsmigo Martynui Sederevyčiui į širdį ir jis jo neužmiršo.

Kunigas būdamas jisai darbavosi kaip vikaras Alvite penkerius metus, paskui Griškabudyje, Liudvinave ir Šakiuose po keletą metų. 1873 m. buvo nukeltas klebonaut į Sudargą, kur 1907 m. 7 kovo mirė.

Versti jam padėdavo vienas žemaičių bajoras Kušeliauskas, kurį jis pas save į Sudargą buvo parsikvietęs ir kuris tą darbą pas jį bedirbdamas ir mirė. Padėdavo jam tai daryti ir kai kurie kunigai, o vasaromis kartais vienas ar kitas klierikas.

Dvasinės valdžios leidimą spausti kun. Sederevyčius buvo gavęs iš vyskupo Valančiausko, turbut, vieną kartą apskritai visoms jo leidžiamoms knygoms.

Pačioje pradžioje, kol dar rusų valdžia neįjautė per kur

lietuviškos knygos buvo gabenamos iš Prūsų, pats kun. Sederevyčius jas veždavo iš Tilžės per sieną Ramoniškiuose ties Sudargu, kur rusų sargybos kapitonas, jį pažindamas, jokių nemalonumų jam nedarydavo. Vėliau, kai prasidėjo gaudymai, jis jas gabendavo per sieną Kauno gubernijoje ir paskui naktimis per Nemuną. Kai tos knygos ėmė smarkiai plisti po visą Lietuvą ir rusų valdžia visur smarkiai saugojo sieną, tai jos buvo jau gabenamos ne vienoje kurioje vietoje, bet visur pasieniais. Pačioje pradžioje, per kokią kelioliką metų, kun. Sederevyčius savo spaudžiamąsias knygas platino, pats važiodamas po Lietuvą. Rusų valdžia tada smarkiai prižiurėdavo kunigus, kad be ypatingo leidimo nevalia būdavo iš savo vietos išvažiuoti. Tie leidimai arba pašportai ne lengva būdavo gauti ir būdavo duodami kelioms dienoms, daugiausiai dviem savaitėm. Kas būdavo sugautas be to leidimo, turėdavo mokėti didelę bausmę. Kun. Sederevyčius ir šitame reikale mokėjo taip gudriai elgtis, kad jis visą gyvenimą neėmė iš valdžios pašporto ir niekad nebuvo sugautas nei baustas, nors po visą Lietuvą važinėdavo. Važiodamas knygas po Lietuvą mokėdavo išvengti rusų sargybinių saugių akių.

Su knygoms jis važinėdavo daugiausiai naktimis, bažnytkiemiose nestodavo, nes juose gyvendavo rusų sargybiniai. Sustojęs, kur pas ukiniuką, jam jau žinoma, palikdavo kokį maišą kovgų pasakydamas, kur jas turi dėti. Visur Lietuvoje jis turėjo žmonių, kurie užjautė jo darbą ir padėdavo jam knygas platinti. Jis nuvykdavo su knygoms per Kauno guberniją į Pakušę, atsidurdavo kartais apie Palangą. Jis pirtaisė taip, kad Vilniuje karabelninkai pas Aušros vartus turėdavo bent kartais lietuviškų knygų parduoti. Seinų vyskupijoje adventuo-

se knygas veždamas, nuvažiuodavo į Seinus ir sakydavo pakeliui, kad vyskupui vežąs žuvies kučiai (jis buvo ir žuvininkas, Nemune žuvi gaudydavo), iš ten nuvykdavo į Kapčiamiestį ir kitas Seinų apskrities parapijas. Eidamas į bažnyčią jis visados nešdavosi po pažaste pasikišęs ir į raudoną skepetaitę susivyniojęs vis po keletą knygų. Jis ragindavo ir žmones taip daryti į bažnyčią neštis netik vieną maldų knygą, bet ir kitą kokią nors dvasinio turinio pasimokyti. Kun. P. Buči (jaunesniji) jis barė, kam profesoriauja Akademijoje, kur tik burelis studentų klauso, o neina leisti laikraščio, kurį tukstančiai žmonių skaitytą.

Bevažiodamas knygas po Lietuvą, Sederevyčius susirado sau padėjėjų, netik ukininkų, dievobaimingų mergelių, bet ir visai tam platinimui atsidėjusių žmonių vadinamų karabelninkų. Jis juos pripratino prie to ir išlavino. Kai jis ėmė senti, jie jo darba, tą važiojamą knygų po Lietuvą, paėmė į savo rankas. Tuo jis pasiekė tai, kad nežlurint į rusų draudimus, kratai, persekiojimus, kalėjimus, atėmimus, trėmimus į Sibirą knygų Lietuvoje visur buvo pirkti ir visur jos platinosi.

Iš tų knygų pralobo spaustuvininkai, pralobo karabelninkai, tik nepralobo pats kun. Sederevyčius. Ka jis turėjo, viską toms knygoms spausti leido, o jų pelnas ėjo kitiems, tik ne jam. Jis pats netik prastai gyveno, bet ir nė lemto drabužio neturėjo. Prastais kailiniais apėvilkęs, į prastus batus basnierčia įsistojęs, kaip seniau kairie žmonės darydavo, jis žiemą naktimis šalant knygas po Lietuvą važiojo, džiaugdamasis ir vis linksmas, kad tokį prakilnų darbą dirbė. Kaliošai jam buvo per puiku. Kojas jis ėmė geriau autis, kai gydytojas, jam sušalus, įsakė saugotis, kad reumato negautų.

Jis šituo savo darbu padėjo tvirčiausią pamatą spaudos atgavimui, jis padarė, kad rusų tikslas spaudą uždraudus buvo nepasiektas. Sargioms rusų žandarų akims, nors ir pas jį buvo kratų, jis buvo nepastebimas. Beveik nežinomas jis buvo ir apšviestiesniems lietuviams. Žinojo jį tik tie, daugiausiai prasti žmonės, kurie knygas jam platinti padėdavo. Kaip nepastebimas jis savo didį darbą dirbo, taip beveik nepastebimas jis ir mirė. Tik jo vikaras K. Martišius, jam mirus, „Vilniaus Ziniose“, parašė mažą paminėjimą. Ant jo kapo stovi mažas labai prastas geležinis kryželis, dar prastesniam akmenyje įstatytas.

Vienok jam reikia pripažinti, kad jis visų po 1863 m. buvusiųjų švietėjų buvo ir yra didžiausias. Jį gyvą niekinodėl jo knygų negrynos kalbos. Bet nei tie niekintojai su savo gryna kalba, nei kas kitas taip didelio darbo, kaip jis nėra padaręs. Jis pastatė pamatą, prie kurio, kaip maža plytelė, prisidėjo vėliau visų žinomoji ir garbinamoji „Aušra“ ir kiti po jos ėjusieji Prusuose laikraščiai. Tie laikraščiai, kaipo mažas priedelis prie jo leistųjų knygų, buvo važiojami po Lietuvą jo išlavintųjų karabelninkų, pardavinėjusių škaplierius, ražančius, paveikslus ir knygas.”*)

---

*) Lietuvos Atgijimas, Dr. Jono Totoraičio. Spauda Draugas Pub. Co., Chicago, Ill., psl. 107 ir k.

SEDEREVYCIAUS IR ANTANAVYCIAUS ISLEISTOS KNYGOS.

Pirmutiniu spaudintu darbu buvo 1874 m. maža brošurėlė:

„Trumpi pamokinimai ir, rodos, arba Zemaiczių ir Lietuvos Ubagelis“. 48 puslapių mažoje 8o. formoje, iš kurios vos dvi eileles tebeatmenu:

„Jei nori įeiti į vietą rojaus, „Priimk rodas artojaus.“

Galėjo būt surašyta paties kun. Sederevičiaus arba jis, gal, pasinaudojo iš kokios Vyskupo Valančiausko brošurėlės. Kur atspausa toji brošurėlė, negalėjau sumedzioti.

„Ziegorius Mukos Wieszpaties, arba Apmislėjimas Kentėjimų Jezaus Kristaus, Dievo Zmogaus. Surašytas per S. v. Alfonsą Ligorijuszą“. Puslapių 452. Buvotai grynas Kun. M. S. darbas, jo paties ranka išverstas iš lenkiško į lietuvišką. Atspausa irgi jo vieno iššomis spaustuvėje Artungs'o Karaliaučiuje 1874 m. Bet reikia čia pridėti, kad kun. Sederevyčius važinėti į Prūsus spaudos reikalais pats negalėjo, dėlto priėmė sau į pagelbą Juozą Antanavičią už raštininką, buvusį mažesnių girios sargų viršaitį. Juozas Antanavičia, nuvežęs viršminėtos knygos rankraštį spaustuvėn, pasiliko ten teip ilgai, iki atspaudė ir taisė spaustuvės klaidas. Atlikęs tą darbą ir pargryžęs iš Karaliaučiaus, Juozas Antanavičia patė ėmėsi rašyti ir versti iš lenkiškų sekančias knygas:

„Tamosziaus A Kempio, apie sekimą Jezaus Kristaus. Knygos IV“. Puslapių 442. Atspausa Artungs'o spaustuvėje, Karaliaučiuje

1875 m. — Werte iš lenkiško Juozas Antanavičia su pagalba Kunigo M. Sederevyčiaus, kuris parūpino kaštus del spaudimo. Išvertimas buvo truputi geresnis, negu „Ziegorius Mukos V. J.“ Rašyba suprantama, daugiau pabrėži savo ištarmėse į Suvalkų pusės lietuvių... O norint polionizmą nemažai pasiliko, tai vienok ta knyga didei buvo kunigų ir žmonių gerbiama.

„Trumpas apsakimas apie apsireiskimą Szvenčiausios Panos Marijos Lourde“. (Lenkiskai parašyta a. a. kun. F. Gondkaus Galicijoje, Krakuvoje 1876 m.). Puslapių 12. Išvertė J. Antanavičia ir atspaudė rupesčiais Kunigo M. Sederevyčiaus Sp. Artungs'o Karaliaučiuje, 1876 m.

„Iszguldimas litanijos lioretanskos su 31 dumojimu ant kožnos dienos menesio Gegužes“ Pusl. 264. (Lenkiškai parašė kun. L. Soleckis). Išvertė ir atspaudė J. Antanavičia lėšomis kun. M. Sederevyčiaus. Artungs'o sp. Karaliaučiuje 1876 m.

„Aukso knygele, arba mokslas nusižeminimo“ Pusl. 80. Kiek mano omenėje pasiliko, rodos teipgi parašyta ir atpausta 1877 rupesčiais kun. M. Sederevyčiaus ir J. Antanavičiaus.

„Arielka ira szaltiniu wisokių piktybių prieš Dievą ir žmones.“ Pusl. 198. Iš lenkiškos kun. F. Gandkaus, išvertė J. Antanavičia ir atspaudė kun. M. Sederevyčiaus kaštais. Sp. Muges Ragaineje 1877.

„Gražiausia diena gyvenime žmogaus, arba diena pirmos Komunijos“. Pusl. 32. — Atpausta 1878 m. — rodos teipgi viršminėtųjų autorių.

„Wadovas, arba dangiszkos Gidyklos del iszganimo žmogaus". Pustl. 301. Išverte J. Antanavičia iš lenk. kun. F. Gondkaus. Atspaustas lėšomis kun. M. Sederevyčiaus, spaustuvėje Muges. Ragainėje, 1878 m.

„Iszganingi dumojimai apie sopulius Motinos szwencziausios". Pustl. 100. Parašyta ir atspaustas bendru darbu J. Antanavičiaus ir kun. M. Sederevyčiaus. Muges spaustuveje, Ragainėje 1878 m.

„Menuo Szwencziausios Marijos Panos". Pustl. 300. Parašyta ir atspausta rūpesčiais J. Antanav. ir kun. M. Sederevyčiaus Muges spaustuveje, Ragainėje, 1878.

„Pritajsimas Wajkialiu prie Spawiednes ir Komunijos szwentos". Pustl. 232. Išversta iš lenk. kun. A. Marcinsko. Užrašyta Petrapile 1880 delto, jog lenkiškai ta pati knyga buvo cenzūros pavelyta Petrapilėje 1879. Atspausta spaustuvėje Mauderodes Tilžėje 1887m. Toji knyga buvo paskutiniu bendru darbu kunigo M. Sederevyčiaus su Juozu Antanavičia, nes Antanavičia išsikraustė iš klebonijos ir apsigyveno sau vienas atskiriai.

Metuose 1880 po atsiskyrimo nuo kunigo M Sederevyčiaus iš bendradarbystės, Juozas Antanavičia išvertė iš lenkiškos — kun. F. Gondkaus: „A plankimas Szwentos Zemes", pustl. 310 ir pats vienas savu izdu atspaudė Muges sp. Ragainėje, 1880 m.

Antra gi knygelę Antanavičia pats vienas išvertė iš lenkiškos: „Apsireiškimas Motinos Szwencziausios Gerczwaldeje" (Warmijos Vyskupysteje). Puls. 88. Atspausta J. Schoenke's sp. Tilžėje 1880 m.

SERAPINAS KUŠELEVSKI.

Jei imsime omenėn gudų pašėlimą anuose metuose, ir gaudymą mūsų lietuviškų knygu, pripažinti turėsime, jog kunigas M. Sederevyčius su Juozu Antanavičia, vos per kelis metus atliko labai daugel darbų ant lietuviškos dvasiškos dirvos. Taigi ir netinginiaus buvo tie du vyru. Kun. Sederevyčius šiek tiek turėdamas vargų su savo parapijonimis, negalėdavo teip daug sėdėti prie rašymo; bet Juozas Antanavičia dienomis ir naktimis sėdėdamas atskiriam, kaip prikaltas, rašydavo arba versdavo iš lenkiškos kalbos į lietuvišką — delto per tuos metus, kada atsitiko jį regėti, išveizdėjo išblyškęs ir sudžiūvęs, kaip lavonas. Tasai jų darbštumo užsispyrimas ir paveikslas tepriduoda spėkų dabartiniems ir būsiantiems Lietuvos rašytojams. Po persiskyrimo su Juozu Antanavičia, 1880 metais Viešpaties Apveizda atsiuntė kunigui Sederevyčiui nemažiaus darbštų ir gudrų bendradarbi del lietuviškos rašliavos iš Zemaičių šalies bajorėlį a. a. Serapiną Kušelevskį (Lauriną), iš Kulių parapijos. Teip man tvirtino Dominykas Miklius, nuo Kulių. Bajorėlis S. Kušelevskis, kiek patyriau, didesnę savo amžiaus dalį pergyveno Petrapilėje, nebeatmenu, kurioje tai gudiškos ministerijos raštinėje. Pradėdamas linkti į senatvę pagryžo į Zemaičių šalele, į Kulius, bet nuo laiko iki laiko gyvendavo savo žmonos mažame dvarely Krakėnavos parapijoje, kur vieną sykį kun. Sederevyčius nusiuntė mane per Kėdainius nuvažiuoti su laiškais ir reikalais bendrų rašliavos darbų... Serapinas Kušelveskis prie lietuviškų darbų ir literatūros ėmėsi ištikrujų su visomis pajiegomis, idant nešti lietuviams dvasišką apšvietimą. Jo rašyba daugiaus buvo rašoma pagal Zemaičių šalies ištarmės. Polionizmų teipgi nemažai paliko jo raštuose,

nes jis geriausiai ir nebegalėjo rašyti. Kunigas Sederevyčius jo darbų buvo įkvėpėjas.

Lenkiškai pasirašydavo „Kuszylewski“, slapta pavarde kur-ne-kur pasirašydavo „Laurynas“.

DOMININKAS MIKLIUS.

Frimenu čionai apie Dominiką Miklių, kuris buvo vargdieniu, bet labai geru lietuviu žemaičiu. To žmogelio atliktas dėl lietuviškų darbų keliones ir žygius, tiktai Viešpats Dievas tegal suskaiityti. Kokį laiką S. Kušeleviskis apsigyvenęs buvo Tytavėnuose ir tada iš Tytavėnų į Sudargą ir atgal, tai vėl iš Tytavėnų į Tilžę ir atgal neperstojančia žingune tai buvo Dominikas Miklius. Reikia pasakyti, jog pusiau dovanai tas keliones atlikdavo. Tam žmogui Lietuva pasilieka didesnę skolingą padėkoti...

Doc. J. Tumas suteikia žinių pluoštą apie Miklių savo paskaitose apie „Sviesos grupę“. Esą „aiškus ir žymus tebuvo asmuo šmugelninko iš Viduklės parapijos Domininko Mikliaus. Tai buvo labai vikrus vyras, kurs jau pirmiau tarnavo Serafinui Kušeliauskui ir jo bendrams, kun. A. Vytartui ir jo bendrams. Jis tatai patį S. Kušeliauską ir E. Weyerį (Tilžės spaustuvininį, Red.) atgabeno į Baisogalą, kur tada vikaravo kun. A. Vytartas, ir čia sulipdė tą trijulę, kuri paskui nudirbo daug darbo. Paskutinieji nepasitikėjimo ledai sutirpo, kai liuteris Weyerukas, paslapčiomis nuo visų valdžių, į kunigo Vytarto rankas idavė Rymo Katalikų tikėjimo išpažinimą. S. Kušeliauskas savo pinigais, A. Vytartas savo raštus dabar turėjo dėti į Weyerio ir Arnoldto rankas, D. Miklius turėjo jiems tarpininkauti.

Miklius buvo sui generis didvyris. Aš jį pažinau kiek

vėliau, apie 1889 m. Jau tada mes turėjome Kauno kunigų seminarijoje savo organizuotą būrelį, kurį tuojuo D. Miklius ir patyrė...”

Vieną kartą seminarijos klierikams besitariant apie lietuviškus reikalus, pasibeldęs į jų kambario duris inėjęs „didžiulis, gražus, gerai atsipenėjęs, gerai šiltai apsilvilkęs apmuštais kailiniais vyras ir taręs:

„Esmi Domininkas Miklius. Nešioju iš Prūsų lietuviškas knygas. Jei ko reiks, sakykite — už mėnesio sugrišiu”. Miklius, anot Tumo, tarnavęs Kauno seminarijos klierikams daugel metų... „Niekas”, esą, „geriau už jį nenunešdavo raštų į Tilžę iš kun. Vytarto, iš Kušeliausko ir iš kitų ir neparnešdavo iš ten „pyrago” laukiantiems naujų spausdinių. Tą savo pareigą D. Miklius ėjo drąsiai, statydamas savo gyvybę pavojun, bet, kiek yra žinoma, visados gudriai išsisukdavo. Nelobo jis bekontrabandaudamas; nes dirbo ištikimai ir jam pridėra gražus Lietuvos žodis... Pradžioje karo D. Miklius su savo žmona tebeperkiavo knygomis prie Rygos bažnyčių”. (p. 6 ir 7).

KUSELEVSKIO VEIKALAI.

1879 m. pirmasis Serapino Kušelevskio lietuviškas darbas, buvo sulasinėtas iš lietuviškų ir lenkiškų knygų išverstas: „Auk sa Altorius, arba Szaltinis Dangiszku Skarbu.” Pustl. 600. Didžiausio ano laiko maldaknygė stojos isteigta ypatingai dėl Lietuvos tretininkų ir tretininkių ne tik dėl maldenybės, bet ir dėl visokeriopų pasimokinių apie trečiąjį įstatymą Sv. Pranciškaus iš Assyžio. Su taja knyga S. Kušelevskis ir kunigas Sederevyčius atsiekė tą, ko jiedu daugiausia troško: idant visoje Lietuvoje, o ypač Zemaičių

Šalyje patraukti tretininkus ir tretininkes prie platinimo knygelių po kaimus ir miestelius. Pasklidus tam „Saltiniui“ Zemaičiuose ir Suvalkiečių pusėje, regimai, pradėjo žmonės teip ieškoti ir pirkti visokios italpos knygeles, kad kelios Prūsų spaustuvės, dienomis ir naktimis spausdamos, nespėjo gana pagaminti tos dvasiškos duonelės... Turėdami visiškai paruoštą rankraštį paminėtojo „Saltinio“, Serapinas Kušelevskis Sudarge paėmė mane draugystėn į Ragainę ir patys, su spaustuvės ponia Muege sutarę, įmokėjom pinigų už spaudą; mane paliko sergėti spaudos klaidas ir pataisyti viską pagal rankraštį. Atspaudėme 3000 egzempliorių.

Gal ne prošali bus pridėti tai, jogei tada S. Kušelevskis dar negyveno Sudarge, ir Juozas Antanavičia dar draugystėje su kun. Sederevyčium bendrą darbą varė tolyn.

1883 metuose S. Kušelevskis sutaisęs rankraštį „Raktas ing Dangų. Parašė Zemaitis broliams sawo“, pusl. 260, padavė man drauge su kun. Sederevyčium ir pinigų, idant kogreičiausia Tilžėje prie Reylander et Sohn'o spausti ir, skaitant korektas, sergėti, kad neatspaustų su klaidomis. Tą pagal jiedviejų norą išpildžiau.

1884 m. trečias teipgi nemažas S. K. ir kun. M. S. darbas: „Pekla ir stebuklai Dievo dušiose czyszcziaus“. Puslapių 640. Atspausa Tilžės džiakono Zabermanno izdu. Spaustuvėje Reylanders et Sohn'o.

1885 m. „Zinia apie gidimą ligų kuno ir duszios; apie Liuterį ir Kalwiną“. Pusl. 352. Parašė Sarapinas K. Atspausa Tilžėje izdu kun. Zabermann'o.

1886 m. „Gydyktos, nuo bajmes smer-

ozio". (Su paveikslais). Pustl. 136. Parašė S. K. Atspausda kun. Zabermann'o izdu, spaustuveje Veyerio Tilžeje.

1887 m. „Sopulinga Muka Wieszpatis musų Jezaus Kristaus. Pagal apraszimą Onos Kotrinos Emmerik." Pustl. 136. Parašė S. K. Atspausda sp. Veyerio Tilžeje.

1887 m. „Misija ir Ziedaj." Pustl. 148. Parašė S. K. Atspaudė Veyeris Tilžeje.

(Doc. Tumas tose pat paskaitose kalba apie šią Kuševskio knygele: „Man iš jų visų itin patinka jo „Missija ir Ziedai", kur jis ragina platinti tarp praščiokų ir jų vaikelių krikščioniškąją šviesą. Tengi padėjo ir savo eilivimo pavyzdį:

„Kurie mokys vargdienėlių vaikelius skaityti,

Tokių vardai bus knygoje dangaus užrašyti.

Jūs panelės ir mergelės, eikit prie to darbo.

O už tokią brangią proce rasi danguj skarba.

Po grīteles, kamarėles vaikelius mokykit.

Sėkit brangią dangaus sekla širdyse vaikeliu.

O nemokančių mokyti eiti dangaus keliu.

Vaikų tėvai duos jums duoną ir apdarys kuną.

O pats Dievas duos zaplotą — amžina karuną.

Brangus auksas ir sidabras, bet mokslas brangesnis.

Saldus cukrus, saldus medus, bet mokslas saldesnis."

1887 m. „Wartaj Dangaus, arba Rymo katalikiškas mokslas. (Su istorijomis, dalis pirma)". Pustl. 115. Parašė S. K., atspaude Veyeris Tilžeje.

1887 m. „Gywenimai Szwentuju Diewo ir tretis zokonas Szw. Franciszkaus". Pustl. 154. Parašė S. K. Atspaude Veyeris Tilžeje.

1887 m. „Szkala Pawargėliu ir Siratu”
Paraše S. K. Atspaudė Veyeris. Pustl. 102.

1887 m. „Pokylis Szwentuju, arba tan-
ki Komunija”. Pustl. 90. Paraše S. K. Atspaudė
Veyeris.

1887 m. „Giesmes sutaisytos isz grinu
žodziu Psalmu.” Pustl. 96. Sueiliavo S. K. Atsp.
Veyeris.

1887 m. „Pamokslaj apie suda Diewo,
pakūta, dangū ir Nekalta Prasidejima
Szwencz. Panos Marijos.” Paraše S. K. Atsp.
V. Tilžėje.

1888 m. „Garsas apie bajsibes dienos
Sudo”. Pustl. 174. Paraše S. K. Atsp. V. Tilžėje.

1888 m. „Szvento Alfonso Ligorius
prisigatawojimas ant smerczio, arba
apmisljimai apie amžinas teisybes”
Pustl. 342. S. K. Atspaude Mauderode, Tilžėje. (Kauno
Seminarijos klieriku vertimas, Red.)

1889 m. „Giwenimaj Szwentuju. Sura-
sziti del kiekvienos dienos par wisus
metus”. Išvertė iš lenkiško ir surašė Sarapinas Ku-
šelevskis, turbūt, su pirmvedyste kunigo Sederevyčiaus.
Padavė spaustuvėn dalimis, po 2 mėnesiu laidomis:
I Dalis. Sausis ir Vasaris m., puslapių 335. II Dalis: Ko-
vas ir Balandis m., pusl. 272. III Dalis: Gegužes m.
ir Birželio, pusl. 255. Atspauostos pagal rankraštį Tilže-
je, spaustuvėje O. v. Mauderode's — IV. Dalis: Liepos m.
ir Ruggjučio, pusl. 170. V. Dalis: Rugsejis ir Spalinis,
pusl. 194. Tiedvi t. y. IV ir V. atspauostos Tilžėje, spaus-
tuvėje J. Schoenke's su nekurioms pataisoms ištarniu
pav. ne „m a n a” — „t a v a”, bet mano—tavo; ne „m ū

su jusu", bet mūsų, jų su. Tiktai „w“, „sz“ ir „cz“ pasiliko ne pertaisyta, bet pagal rankraštį. V—VI Dalys Gyvenimo Sventųjų neteko man paregėti, nes paskutiniu du mėnesiu Lapkričio ir Gruodžio berašydamas S. Kušelevskis Sudarge prie klebono Sederevičiaus sunkiai susirgo ir, perkentėjęs sunkius sopėjimus, Sudarge numirė ir ten Kun. Sederevyčius gražiai jį palaidojo. Tikiu, jeigu nespėjo S. Kušelevskis užbaigti paskutinės Gyv. Svent. dalies, kunigas Sederevyčius ją užbaigė. Kaip ten nebūtų, garbės vainikas priklauso Sarapinui Kušelevskiui už jo didį darbštumą, o juo labiaus už paskutinius „Gyvenimų Sventųjų“ darbus. Buvo tai pasistengimas pereinas jo pajiegas — tikrai pasenusio žmogaus.*)

Mažumelį abejoju, begu visus S. Kušelevskio darbus surašiau. Nes daugel metų praslinko, kaip iš Tilžės palikau ištremtas, ypač tada, kada visų lietuviškų darbų Tilžės miestas buvo tikru sukuriu (centrum), turėjau Tilžę apieisti. Prie to dar, visi darbai buvo paslaptomis spaustuvėn paduoti. Vienok tikiu, kad skaitytojui pakaks arčiaus prisžiūrėti ir į tuos dalykus, kuriuos ir kiek viršuj užrašiau.

Toliaus šiame mano straipsnyje norėčiau atkreipti skaitytojų atidą, kokiose sąlygose ir aplinkybėse ano laiko tie trys paminėti raštininkai taip trumpamė laike tokią daugybę liet. knygų parašė ir atspausdinę užsienyje pergabendavo, kaip sakydavo mūsų bočiai „per ugnį ir vandenį“: per kareivių eiles, dabojančių ir gaudančių knygų nešėjus, o dar baisiaus per gaujas žandarų ir policijos, inirtusių kaip draskančių žvėrių, begaudant

*) Ketvirtą dalį „Gyvenimų Szwentųjų“ išvertęs kun. A. Dambrauskas, ištrėmė bevardamas. Red.

knygu platintojus. Ne tik kratomis po namus, po kišeni-
nius, bet kai kur, išėjusioms mergaitėms su naujomis
knygomis iš bažnyčios, žandarai plėšdavo iš rankų mal-
daknyges. Tas visas baisybės atsiminę, turėsime pripa-
žinti kunigui M. Sederevyčiui, Juozui Antanavičiui ir S.
Kušelevskiui, jog tai buvo nepaprasti lietuviškos dir-
vos darbininkai!

Kun. Vytartas, arti pažinęs S. Kušelevskį sako:

„Be ašarų aš negaliu minėti Lauryno — Serafino Ku-
šelevskio. Pasiryžęs tiekti lietuviams religinės šviesos,
jisai pardavė savo dvarelį ir visų visus pinigus atidavė ar
pats išaikvojo tam dalykui. Aplankęs jį Tytavėnuose,
radau jį gyvenant labai vargingai, menkai mintant, su-
menkėjusios sveikatos, vis dėlto nesiliaujant rašyti. Ra-
šė ir rašė dienų dienomis. Gramatikos jis nemokėjo, ta-
čiau jojo raštus žmonės mielu noru skaitė, nes lengvai
suprato negryną jo kalbą.“ (Žiur. Lietuvių Literatūros
paskaitos, doc. J. Tumo. „Minties“ B-ės leidinys N. 2,
Kaunas 1924.)

SEDEREVYCIAUS VARGAI IR PAGELBININKAI(ES).

Turtai, be kurių nieko gero negalima nuveikti, tie bu-
vo kamažiausi, nes kunigas Sederevyčius buvo vargšas.
Kadangi Sudargo parapija skaitėsi vos-ne-vos 1200 žmo-
nių einančių išpažinties, o prie to dar ne visi vaikščiojo
į Sudargo bažnyčią, kadangi viena pusė parapijos į Slavi-
kus, o kita į Kaimelio bažnyčią vaikščiodavo, taip mažai
iš parapijos tesurinkdavo, jog nekarta nepritekdavo net
jo kūkliausiam pragyvenimui. Kun. Sederevyčius per
visą savo kunigystės gyvenimą netik mėsos, bet ir kitų
mėsiškų valgių nevartojo. Maitinosi vien tik pieniškais
ir daržovių valgiais. Prie to, nebuvo gobštus ant pinigų:

ar daug ar mažai kas davė, niekad os nepasakė, kiek turi duoti. Ta jo dorybė plaukė iš geros širdies. Tečiaus pakol savo izdu spaudė knygeles, turėjo pasirūpinti skatikus apmokėti už spaudą. Geri kunigai jam pagelbėjo ir tiems atidavinėdavo knygelėmis. Ir dėl tų rūpesčių, mán ding, naktimis negalėdavo miegoti, nes dažniausia per langus būdavo matyt šviesa jo kambaryje po dvylikos nakčia. Negana to, ką knygeles rašinėjo, bet ir laiškus į visas Lietuvos puses krūvomis rašė; pasku, isėdęs į vežimuką, vienu arkliu važiuodavo į aplinkines parapijas išdalinti, idant per gerus žmones toliaus būtų nusiųsti tie laišškai, o dažnai ir knygos. Per žygunę (paštą) buvo didei pavojinga, o nuo Sudargo į Sakių žygūnę — 4 mylios, į Naumiestį — 5 mylios tolumo. Jurbarko paštas buvo arčiausia — vos viena mylia, bet visų pavojingiausia. Tame pašte buvo gudų šnipų daugybės! Todėl tad savo siekiams kun. Sederevyčius suorganizavo „neperstojančiai-vaikščiojaučiai“ žygūnę iš gerų ir darbščių Lietuvos mergaičių. Išties, toms gražiausioms mūsų tėvynės Lietuvos lelijoms — mergaitėms: Onutėms, Mariutėms, Petronėlėms, Pranciškėlėms ir kitoms priklauso netik guodonė ir padėka, bet reikia jas pavadint Lietuvos „sibilijomis“, kurios kaip tikros apaštaltaitės nešiojo ir platino apšvietimo knygeles po visus Lietuvos kampelius ir daugiausia dovanai darydamos tolimiausias keliones, arba už vieną — antrą padovanotą knygelę, atlikdavo neįkainuojamus reikalus. Tiesa, kaip žinau, buvo nekuri os turtingų tėvų dukters pasišventusios tam tikslui, kurios nereikalavo atlyginimo už nau dingą patarnavimą. Bet daugiausia buvo, kurias pažinėjau, tai dievobaimingos, užsislėpusios tretininkės iš: Slavikų, Kaimelio, Gelgaudiškio, Plokščių, Lukšių, Sakių,

Griškabudžio, Sintautų, Naumiesčio, Pilviškių, Garliavos, Mariampolės, Kalvarijos, Bartininkų, Lankeliškių, Alvi-
to, Virbaliaus ir Pajevonio parapijų — tai buvo vargdie-
nės, iš savo rankų darbo besimaitinusios merginos. Griež-
tai tvirtinu, kad tos vargšės mergaitės daugiausia darba-
vosį knygelių platinimu ir surinkdamos skatikus, skubi-
nosi į pagelbą kunigui Sederevyčiui dėl spaudos. Pažinau
ir Zemaitijos prie tų darbų merginas, bet nedaug, nes
toje šalyje daugiausia šiais reikalais vyrai darba-
vosį. Iš tų, apaštalu būdų dirbusių, čia kaip kuriuos, pa-
minėsiu: tarp Tytavėnų ir Sidlavos — Pranciškus Pa-
preckis (Ežumbinskis); tarp Vėizgirio, Kalnujų, Girkal-
nio ir Reseinių — Ignacas Ciapas; tarp Skaudviles ir Ne-
makščių — Juozas Sakalauckas. Kitų pavardes užmir-
šau, bet užmirštieji tai daugiausia buvo teip vadinami
karabelninkai (škaplierninkiai). Bet, dar buvo vienas ne-
paprastas laikraščių ir knygų platintojas po Zemaičius
ir Augštaičius Lietuvoje — tai Jurgis Bielakas. Tas varg-
šas per kelis metus gaudomas žandarų ir policijos, sten-
gėsi ir kovojo be atvangos nors savo šeimyną ir nemažą
ūkį turėjo apleisti, negalėdamas namo pargrįžti.

Lotynų bočiai sakydavo: „labor perdurans omnia
vincit“. Išties, galima pasakyti, jog panašiai ir Lietuvoje
atsitiko... Kada gudų žandarai su policija, kaip pašėlusį
šuniava, darbavosi biauriausiomis priemonėmis, idant už-
slopinti ir išnaikinti Lietuvos atbundančią dvasią, tai dė-
ka viršminėtiems vyrams ir gudrioms darbščioms Lietu-
vos mergaitėms, neįstengė caro gaujos sustabdyti varan-
čius pirmyn darbą ant lietuviškos dirvos. Ir dėka suvie-
nytoms jėgoms (unitis viribus) atsiekėme tą, ko labiausia
geidėme ir troškome. Prie tų suvienytų jėgų reikia dar
užrašyti didei gerbiamųjų Didžiulių šeimyną — iš Aukš-

tosios Rytų Lietuvos. Jie neapsakomai daug iškentėjo meškinės letenos persekiojimų už platinimą laikraščių ir knygelių po Lietuvą. Kad gudriai ir kačatsargiausia platinančius tą dvasišką peną savo broliuose Didžiulius negalėjo gudai sugriebti į savo nagus, tada nukalė žabangus tokius, su kuriais, apkalę senąjį Didžiulių tėvą ir jo sūnų Antaną Didžiulį, išvežė į Rosijos gilumą, apkaltinę būk jiedu maištą pradėję kelti prieš valdžią. Ir tiedu nelaisviu perbuvo kaip kokie prasikaltėliai vargšai tą žiaurų persekiojimą tenai Siaurėje po policijos priežiūra, kasdieną malduodamiesi, jog čia ramiai elgiasi ir kenčia savo nubaudimą. Sūnus Antanas po kiek laiko išbėgo iš tos nelaisvės ir atvyko į Krokavą. Krokavoje užbaigė gydytojo mokslą ir sugrįžo Lietuvon. Tą visą man pats Antanas Didžiulis apsakė. Bet kas toliaus atsitiko senam jo tėvui Didžiuliui, negalėjau patirti. Tai tokie buvo užpelnai lietuviams platintojams šviesos tarp savo brolių!... Pagalios, baigdamas šitą straipsnį, linkėčiau atkreipti dėmesį dabartinių Lietuvos rašytojų, kurie stengiasi vislab surinkti Lietuvos istorijai ir literatūrai, bet ar neturi visų tų žinių, arba laikosi vienpusiškumo, t. y. užrašinėja vientik tų rašytojų darbus ir vardus, kurie šį-tą parašė apie Lietuvą, o apleidžia tuos, kurie tikybinėje Lietuvos dirvoje darbavosi ar dirbuojasi, — kad ir tie dirbo dėl Lietuvos, o ne dėl žydiškosios Palestinos.

Juozas Angrabaitis.

JONAS URBUTIS.

Kada, geresniam prižiūrėjimui spaudos reikalų, kun. Sederevyčiaus vyriausias padėjėjas Juozas Angrabaitis vėliaus Angrabas, po svetima Prūsų piliečio Paznokeit pavarde, apsigyveno Tilžėje, jo vietą užėmęs jaunas, 25

metų vyras Jonas Urbutis, iš Gudelių kaimo, Girdžių parapijos, Raseinių apskrįčio. Urbutis buvo kun. Sederevyčiaus neva lekajumi, o po teisybei pirma ranka slaptojo knygų platinimo darbe apie penkioliką metų.

Sederevyčiaus siunčiamas Urbutis važinėjo po visą Suvalkų, Kauno ir Vilniaus gubernijas, atlikdamas slapčiausius reikalus. Kelis kart buvęs Varšavoje ir Peterburge. Syki išvažiavęs jis negrižo apie pusę metų. Žmonės kalbėję tarp savęs, jog Sudargo klebonas išsiuntęs savo ištikimąjį Urbutį pas Sventąjį Tėvą Ryman. Grižtanti pagaliaus slapta per rubežių, pasienio sargyba suėmusi Urbutį. Ilgai kankinę jį žandarai, varinėdami etapu per kanceliarias, bet nieko negalėję iš jo išgauti. Kada jau per daug buvo įtariamą ir žandarai ėmę jo kiekvieną žingsnį sekioti, Urbutis turėjęs pasitraukti nuo kun. Sederevyčiaus. Kelis metus jis buvo ūkio vedėju pas savo pusbrolių kun. džiakoną Mačiulskį Disnoje, o pagaliaus pas Petrapilio dvasinės seminarijos prokuratorių kun. Veličką. Jonas Urbutis buvo tretininkas. Šitas žinias suteikė Urbučio pusbrolis kun. B. Zindžius, velioniškis, dabartinis Elizabeth'o, N. J., lietuvių klebonas.

1885 metais atostogomis, parvažiavęs iš Mariampolės gimnazijos, jaunas Zindžių „studentas“ visą savaitę viešėjęs Sudarge pas kun. Sederevyčių. Matęs daugybes knygų visuose užkampiuose paslėptų. Labai įdomavęsis Amerikos dideliais laikraščiais (Vienybe ir Saule), kurių eiliuotus skelbimus apie Stegmaierio (Wilkes Barre, Pa., bravoro) alų ir dabar pamenąs. 1898 metas kun. Zindžius, parvažiavęs iš Amerikos, slapta perėjęs rubežių su Urbučio pagalba ir viešėjęs pas kun. Sederevyčių, įteikęs anam savo fotografiją. Taip atsargaus būta Sederevyčiaus, kad jis net „užrubežinio“ kunigo paveiklo nedri-

šes laikyti savo klebonijoje, bet paslėpęs kur kitur. Sederevyčius visada gulėjęs ant šiaudinės pagalvės. Jo lekajų Joną Urbutį visi kunigai žinoje, kaipo gera ir ištikimą Sederevyčiaus igaliotinį.

KUN. ANTANAS VYTARTAS.

Prie uoliausių Sederevyčiaus sądarbininkų reik paminėti kun. Antaną Vytartą, kilusį iš bajorų Suradgalio alkalicos, Ančiškio par. Panevėžio pavieto.

A. Vytartas gimė 1863 metais, mokslus ėjo Kauno gimnazijoje, paskui Zemaičių seminarijoje, kur visą laiką buvo vienu artymiausių Mačiulio-Maironio draugų. Inšvestas į kunigus 1886 m. 8 d. gruodžio, vikaravo po du metus Moseddyje, Baisogaloje, Klovainiuose, Joniškyje ir Kupiškyje, paskiaus buvo filialistu Zarėnuose, Latveliuose, o nuo 1899 m. klebonavo Naumiestyje, paprūsėje, vėliau Lekavoje, pakuršėje. Del darbų ir rūpesčių daugybės netekęs sveikatos, gyveno kokį laiką pas savo motiną, paskiaus kunigaikštienės Oginskienės lėšomis gydėsi Varšavoje. Didžiojo karo metu (1914) iškeliavo į Odesą, kur išbuvo iki 1919 m. Daug vargo matė ir daug nukentėjo bolševikų kalėjime. Sugrįžęs dabar Lietuvon baigia savo dienas, prigulėdamas nuo geraširdžių žmonių malonės.

Kun. Vytarto namų kalba buvo lenkiška. Lietuviškai pramoko jis tik Kauno seminarijoje, kur tuomet dėstė klierikam lietuvių kalbą garsusis Antanas Baranauskas, vėliaus vyskupas. Pasak kun. Tumą, pilnai išmokęs lietuviškai jis tik kunigaudamas. Griėbėsis rašyti lietuviškas knygeles, kad ir geriausiai lietuviškai nemokėdamas. Savo parašytus rankraščius duodavęs kitiems per-taisyti. Lietuvių kalbos žinovų anuomet nedaugiausia

buve, tad tekę „nabagui kun. Antanui verstis, kaip išmanė”.

„Ypatingas tai buvo autorius”. tęsia Tumas. „Jis, labai inteligentingas žmogus, niekad nesigriebė išnaudoti savo paties galvojimą, lyg nė nebūtų galvojęs. Jis visas buvo nupintas iš paerzintų nervų, net nenaturalės energijos ir greitumo. Kalbėjo, kaip užsuktas, ir vis rimtus dalykus, vis religinės spaudos reikalus; bet kalbėjo taip linksmi ar savavalingai kaip koki flirtą. Beveik negalima buvo įsikišti į jo kalbą — neklausė; tik savąją dėstė, nejudamas kitą perkertęs.

VYTARTO „APASTALIUKAI”(ES).

Savo kalba, karšta, įkvėpta, lyg ligūsto maniako jis žavėte žavėjo savo bendradarbius-tarpininkus, pasiuntinius, agentus. Pats apaštalaudamas religiją, visus savo padėjėjus meiliai vadino „apaštaliukais”. Tai jiems patikdavo; taip jie imdavo jaustis einą apaštalavimo pareigas. Jų pasišventimui nebuvo krašto galo. Galėjo juos torturuoti; būtų taip pat šypsodamies mirę, kaip ir pirmieji krikščionys, nes manė dabar pasikartoją tironų laikai.

Jo knygu skleidėją Magdę Bonkalę, kilusią iš Ylakių parapijos, sugavo, dvejiem metam ištrėmė į Rusiją; daug ji prisikentė prisikamavo po rusų policijas ir areštus; tačiau nė puse žodžio neprasitarė, kieno ji agentė. Ji tebėsanti gyva Plungėje vargingoje senatvėje. In Rusiją išsiųstą ją ten dvare jautis subadęs Pasveiko, ir kai sugrižo į Lietuvą, neatbaidyta, vėl pirmykščiu uolumu ėmė liet. knygas skleisti. Antras, senelis iš Siaulėnų, jo pavardės nepatyrė, buvo įkliuvęs į policijos ir žandarų spąstus, kad prisipažintų, ar tik jis ne Vytarto agentas; ir —

neišdavė. Policija ir žandarai gerai žinojo pašėlusį šio kunigo „fanatiko“ trūšą ir judrumą; nuolat sekė, niekad iš savo akių neišleido ir... niekados nenutvėrė.

Vieną kartą vakare užpuolė jį Baisogaloje policijos uriadnikas su žandaru krėsti. Vikaras, nors buvo klebono šeriamas, savo „apaštaliukams“ pašerti ir sušalusiams atšildyti turėjo savo virdulį, kurs tuščias stovėjo. Susilaukęs svečių krėtikų, vikaras apsimetė baisiai pradžiugęs ir pasiryžo juos pirma pavaišinti. Pasišaukė tarnaitę, sukišo savo rankraščius į virdulį, liepė jį išnešti ir svečiams „užkaisti“. Tarnaitė ir užkaitė, tik, žinoma, popierius pirma išėmus ir ore paslėpus. Ir krėtikai neberado viduje nieko.

Kun. Vytartui rašyti ir spausdinti religines knygas buvo vis lygu, kaip ir kitų parašytas skleisti; toks pat mechaninis darbas religijai kelti ir stiprinti. Jokios asmeninės garbės, jokio nuopelno sau kun. Vytartas nepripažino. Gal jam nė į galvą tai nepareidavo, kad jis vargsta, žūna, nakčių nemigdamas, rašo perrašinėja, kaipo kūrėjas, autorius, reiškėjas asmeninio savo talento, ypatingu, kitur neaptinkamą gabumą....

Religinis motyvas buvo organinis jo buities dalykas; religinio raginimo veikti jis negalėjo neklausyti, o gyvasis jo temperamentas, neramus, audringas, kaip viesulas, nešiojo jį šen ir ten vis prieš valią... Skleidė tarp lietuvių tai, ką buvo lenkų kunigai talentingo priraše... Skleidė ir tai, ką jam, tada Mosėdzio vikarui, Palangos progimnazijos kapelionas Marcijonas Jurgaitis siuntė iš-tisais vežimais toliau į gilumą krašto pavaryti. Vytartui buvo tai linksma, nors sunki, šienapiūtė ... „Aš gerai nusimanau, jog knygas parašyti ir jas atspausdinti tai pusė darbo; antra pusė — jas praplatinti“, rašo jis man.

Kas iš išspausdintų, kad ir gerų geriausių knygų, jei jos bus tik vieną patį autorių patenkinusios; galop, ir jo nepatenkinusios, jei jų niekas nebus matęs, niekas nenusitvėręs, nepasinaudojęs ir nepasidžiaugęs. Autoriui tada tėra džiaugsmas, kai jį skaito, juo gėrėjas, jis populiarus darosi, o ne tada, kai jo pavardė testovi knygų kataloge.

Taigi lietuvių religinei literatūrai Vytartas „savinosi“, ką tik nutverdamas iš svetimų kalbų; ieškojo padėjėjų jas „pasisavinti“; džiaugėsi, ir kai kas kitas ranką prie to prikišo; ragino į tai visus. Niekur ant tų kompiliacinių knygelių nėra padėjęs ne tik savo vardo, bet nė jokios pavardės. Delto Vytartas, tokią krūvą, kaip pamatysime, lietuviškų knygų prigaminęs, netapo plačiai žinomas. Jis buvo be galo populiarus liaudyje ir kunigiijoje, bet tik ten, kur betarpiškai dirbo.

Dievo apveizda, matyti, jį sergėjo: policijai, žandarams niekadęs nepasisekė jo toje propagandoje sučiupti. Vis delto rusai jį baidė, ne juokais grasė, galų gale, ištremsią jį į tolimuosius Rusijos kraštus. Vienas toks buvo antstolis Isajevičius, kurs tačiau pirmiau pateko į Siberiją už išaikvojimą valdžios pinigų. Jam elgėtaujant, Vytartas nusiuntė jam pinigų kelionei, kad žinotų, jog jo ir kitų jo draugų katalikų kunigų širdyse nėra vietos kerštui.

Vilniaus generalgubernatorijoje, ypač Kochanovo laikais, kun. Vytarto vardas buvo veiksliai užrašytas, idant jo niekadęs neužmirėtų. Tad nuolat apie jį teiraudavosi policija. Atvažiuodavo pats žandarų viršininkas, bet tokiais nebūtais priekaištais, kurie dėl to savaimė nugriūdavo...”

Savo uoliams padėjėjams „apaštaliukams” Vytartas nesigailėjęs pats savęs; klausydavęs bažnyčioje per išti-

sas dienas; brostvas jiems (joms) šventinęs tokiu atsidėjimu, tokia galybe taikomosis tam daiktui valios jog jo pašvesta juostelė ar škaplieris buvo tikra „devocionalija”.

„....Ir ėjo kun. Antanas Vytartas, kaip audra, visad savotiškas, visad pilnas rūpesčių, karštai ir iškalbingai skelbdamas Dievo žodį. Ir nebuvo Zemaičių vyskupijoje jam lygaus pamokslininko....

....Kupiškyje rusai iškėlė jam ypatingą byla. Turėjo fotografijos aparatą. Paprastuoju atsidėjimu darbui fotografavo tipus, vaizdus, grupes; darė net „dirbtines grupes” visokiomis nebūtomis kombinacijomis. Vieną grupę jis šitokią padarė: savo fotografiją padėjo į vidurį, iš dešinės padėjo popiežiaus Leono XIII fotografiją, iš kairės savo vyskupo Meč. Paliulionio, ir visa tai sumaningai nutraukė, jog išėjo grupė, kurią paskui dalinėjo davatkomis. Viena pateko į tos vietos žandaro rankas. Tas nesuprato, kas čia yra; pasiuntė į Vilnių, Vilnius į Petrapilį, ir visi nusigando, „susekė” nelegalius, betarpnius santykius tarp Zemaičių vyskupo, jo kunigų ir Rymo. (Betarpiai susinešinėti su Rymu buvo draudžiama) Prsidėjo trukšmingas tardymas, grasimas, kaip paprastai, kol sužinojo darbo techniką ir kvailą „fotografo” sumanymą. Ir daug kitų anekdotų buvo susidare aplink Vytarto aparatą...

....Mums pravartu šiomis dienomis žinoti, kokių seniau, dar netaip seniai, būta tylių darbo didvyrių, kiek jie yra del lietuviškosios spaudos kentėje ir vargė, iš niekur nelaukdami jokio atlyginimo, jokio pagyrimo, gero žodžio už visą gera valia prisiimtą nerimą ir pavojumus. Kun. A. Vytartas per visą savo amžių darbavosi grynai krikščioniškai idėjai, jokio sau pelno iš to nelaukė ir neturėjo, kaip ir kiti jo draugai kunigai. Būtų tai profa-

navę grynus jų tikslus. Susipratę kunigai krikščionys tautininkai teturėjo nuostolių iš savo darbo; buvo persekiojami; nei pralobo, nei karjerų susidarė. Jiems tai vienas nusiraminiimas ir viltis, kad Augščiausias neužmirš tų gerų jų pastangų patarnauti religijai; tos meilės žmonių ir troškimo, kad tarp jų prašvistų krikščioniška šviesa ir pagerintų jų papročius.

...Anujų laikų sąlygomis, lietuviškųjų knygų tiekėjai gaudavo netik knygas „dirbti“, bet ir visą savo uždarbį joms padėti.....

Didysis katalikybės gynėjas vyskupas Paliulionis tikėjimo ir labdarybės dalykams pinigų neskundė...

...Kuris čia dabar mūsų galės pasigirti tokiuo literatūros veikalų bagažu? Vieniems gali kun. A. Vyrtartas nepatikti, kitiems pernelig patikti; bet visi turi sutikti, jog tai didelio darbštumo rašytojas ir didelio uolumo buvo kunigas. Siandien kai jau ligonis, jis visų užmirštas ir apleistas, niekas jam nėra taręs nė gero žodžio už 60 metų vargą ir trūsa“, — taip baigė savo paskaitą apie „Sviesos“ grupę doc. Tumas.

S. KUSELEVSKIO AUTOBIOGRAPHIA.

...Mano motina pasimirė, palikdama mane vos keletu savaičių kūdikį. Po kelerių metų ir tėvas numirė, visokių aplinkybių įvartytas į neturtą. Likau visiškai našlaitis. Buvau pas giminę, našlę, kuriai ir pačiai buvo keletas mažų kudikių. Ji buvo labai neturtinga; gyveno labai menkoje karčiamėlėje. Žiemą, nors tebebuvau kūdikis, visados alkanas ir pusplikis, gaudavau krūmuose skintis virbų kurui ir savim vilktis jų namo į trobelę. Visa tai vagiškai, naktimis, kad girininkas nenutvertų. Vis delto mane namie negailestingai kankindavo ir

skriausdavo. Retą dieną negavau karčiomis ašaromis verkti. Temačiau girtavimą ir kitokius piktinamuosius darbus. Nemačiau tik paleistuvių. Ir to būta permaža. Vieną kartą eidamas vandens parnešti, paslydau ir išnirau koją kelyje. Narininkas koją pataisė. Tačiau kuriam laikui buvo likę baisios sopės. Iš pradžių negalėjau nė iš vietos paeiti. Paskui per kelias savaites ropomis teparopinėjau. Buvau tikras kankinys, kai vis delto reikėjo namie tarnauti.

Koks buvo mano džiaugsmas, kai mane išleido iš karčiamėlės; kai nudavė į sodžių galvijų ganyti. Tapau visiškai laimingas. Kur nei Juk turėjau duonelės, kiek tik norėjau. Visados buvau paklusnus, savo pareigas ėjau atsidėjęs, tai niekas manęs nemušė ir nebarė.

Skerdžiuvienė buvo sena moteriškė, gerai mokėjusi paskaityti. Visados turėjo pasidėjusi keletą elementorių ir nuliekamu vasaros laiku mokė iš jų savo piemenėlius poterių ir skaityti. Kurie gerai mokės, tuos pagyrė ir retkarčiais paleido pasiuogauti ar pasiriešutauti, o tinginius, nesirūpinančius mokytis žabu baudė. Priskydavo visokių dorų pasakų ir šventųjų gyvenimų. Mes, girdėdami senovėje karalius ir šventuosius ganius kiaules, didžiavomės savo amatu, ne tik nesijautėm pažeminti.

Dykinuoti mums nepavelijo nė valandėlės. Kurie berniukai jau mokėjo paskaityti, tie turėjo sukti šniurus, ką nors drožti žaislams, pinti vyžas sau ir mergiotėms. Mergiotės siuvo, lėpė savo ir berniukų drapanas, skalbė skareles, autelius, mezgės iš siūlų juosteles. Vyresnieji tų visų darbų gaudavo pamokyti mažesnius. Smarkiai gynė meluoti, keikti, mušti gyvulius, gadinti paukščių lizdus, raškyti svetimus vaisius so-

duose ir daržuose, imti ką nors svetima, nepasiklausus, rytą ir per pietus kalbėti tam tikrus poterius ir kas mėnesis eiti išpažinties. Rytą giedodavome Adynas, o vakarą Karunką.

Tokią tai sėklą sėjo doroji skerdžiuvienė į mūsų širdis. Buvo lyg viena šeimynėlė. Ir tie dieviškieji grūdėliai davė palaimintų vaisių. Sitokioje tad „mokykloje“ pradėjo mano dvasiai šviesti pirmoji mokslo aušrinė ir lyg šventa ugnimi uždegė niekuo nebeužgesamą norą toliau lavintis. Tai pačios gražiosios ir laimingosios mano dienos visame mano gyvenime. Paskui, einant slidžiais gyvenimo takais, gautasis mokslas sergėjo mane nuo nusidėjimų ar paklydus veikiai gražino į teisingąjį kelią. Per vasarą išmokau viso, ko tik pati skerdžiuvienė mokėjo, o rudenį sugrižau į savo globėją jai per žiemą kuro pritiekti. Išvydusi mano rėnkose knygele, atėmė ją; dar išbārė, kam gaištu nereikalingai.

Pavasarij vėl buvau atiduotas ganyti, o manyje pasireiškė nenugalimas noras mokytis. Knygelės nebuvo ir nebuvo iš kur jos gauti. Matydamas parvažiuojančius mokinius, mirkau ašarose, pavydėdamas jiems tokios didelės neišsakomos laimės. Doroji skerdžiuvienė turėjo gan visokių komunalinių religijos nuraminimų, tačiau nenuraminavo. Tam kartui tesvajojau išmokti rašyti. Ir skerdžiuvienė patarė man tuo tikslu melstis į šv. Kotryną, mokslų globėją. Aš meldžiaus, tikėjaus ir mokiniams nebepavydėjau.

Neilgai trukus, iš kažin kur atsirado man naujas globėjas, dėdė; jis mane pasiėmė į save, kad jam tarnaučiau už kažinkokią tėvo skolą. Tarnavau jam per trejus metus ir tepaprašiau vieno gero, kad per gavėnią leistu man pasimokyti parapijinėje mokykloje. Nedoras glo-

bėjas nepavelijo, o darbo buvo sunkesnio už mano pagalėjimą. Tai pabėgau už keleto mylių ir apsiėmiau ūkininkui pusberniui. Patarnavęs metus, gavau 8 rublius. Su tais pinigais nuėjau į pavieta miestą. Ten pas teismo sargą, bent kiek mokantį rašyti, per 9 savaites mokiausi skaityt raštą. Čia buvo švystelėjusi man gražiausi ateitis: turėjau vaikiuku apsiimti pas mokytoją ir laisvomis valandomis pats mokytis.

Ir tikrai būčiau tapęs mokytas; tik mano tėvo brolis susekė, kur aš esu ir su policija pabėgėlių parsivarė namo. Vėl pratarnavau jam dvejus metus už skolą, kurios aš nežinojau. Dabar šventadienių naktimis, nemigdamas, mokinaus, pasislėpęs, kad nepamatytų. Folvarke, kur gyveno mano dėdė, buvo akmeninis svirnas. Ten gaudavau sargu gulėti per visą žiemą, per smarkiuosius speigus. Nebekęsdamas dėdės žiaurumo, nebepakeldamas ant manęs sukraunamų ūkio darbų, vėl pabėgau. Saugodamos, kad nepavytų ėjau miškais, pats nežinodamas, kur. Neturėjau nė kašnelių duonos, o išmaldos prašyti nepadorėjau ir bijojau. Kelias dienas klaidžiojau, teatsigerdamas vandens; susižeidžiau kojas, buvau basas. Sutikęs elgėtą atidaviau jam paskutinius šešis skatikus, kad pasimelstų už mano dūšią, manydamas, kad nusilpęs jau numirsiu, o ta malda bus man vienatinė amžina atilsį. Taip iškėles sau laidotuves, prispaustas nuliūdimo, įveiktas bado, parvirtau žemėn. Vieta buvo tuščia... miškas tamsus... Vis delto kažin koks geras žmogus rado mane begulint, pakėlė ir nuvezė į policiją. Kliuėvaitas, patyręs visus mano nuotykius, pasigailėjo, pavelijo palikti pas jį.

Per kelis mėnesius ten skaičiau ir perrašinėjau jam ateinančius popierius.

Ale Kliučvaitā atstatē, ir aš vēl pasilikau be vietas, be skatiko. Vēl apsiēmiau ūkininkui pusberniū. Pratarnaves metus, gavau 10 rubliū. Insitaisēs šiokias tokias dra-paneles, nukeliavau ī pavieto miestā, kur išsirūpinau, kad leistū man rašinēti raštinēje, žinoma, be algos. Praējus dviem mēnesiam kai jau nebeturējau nieko pragyventi, sekretorius davinējo man po rublī mēnesiui. Atskyrus butui, likdavo man po 3 skatikus dienai vienam svarui duonos. Taip gyvenau daugiau nei metus.

Tuo tarpu kai kurie raštininkai, valdžiai pakvietus, sumanē pasiduoti ī Oloneco gubernijā tarnauti. Išdrišau ir aš. O kad pats nei sudēstyti prašymo, nei perrašyti nemokējau, vienas raštininkas buvo toks geras mano vardu tai padarē. Kaip gi nustebau— Kitiems atsakē, mane priēmē, davē pinigū 200 myliū keliui ir dar pašalpos 90 rubliū.

Atvykus ī gubernijos miestā Petrozavodskā, paskyrē mane ī raštinę už 10 rubliū algos mēnessiui. Tai buvo man neapsakoma laimē, drauge ir nepakenčiamas nuliūdimas. Viena, kad nesupratau rusū kalbos, antrā, kad nemokējau rašyti: išvargusios, kietos, šiurkščios rankos neparašē nē vienos lygios raidēs. Draugai rašē gražiai ir sparčiai, tai iš manēs tyčiojos, o sekretorius barēs. Iē visur vargas.

Vienā kartā atējo ī raštinę prokuroras ir liepē rašyti kažinkoki popieriū keliolika egzemplioriū, o pats vaikščioldamas diktavo. Aš dar niekados nebuvau diktando rašēs, vos kopijuoti temokēdamas. Tai mano rašte rados daug klaidū. Prokuroras neapsakomai supyko, mano raštā čia pat sudraskē, pagrasē teismui atiduosiās už tai, kad nemokēdamas rašyti, valdžią apvylēs. Taip neišsakomai sugēdintas ir pažemintas, išėjau namo.

Nebe nuliūdimas, tikras nusiminimas suēmē mane. Akyse pasidarē tamsu. Lyg pamišęs, nosies tiesumu nušleivavau į ežerą. Apsidairiau — aplink pilna žmonių Nepatogi vieta. Eidamas pakraščiu vis toliau, įjėau į krūmus, užėjau pakalnėlę ir gilų kraštą Onegos upės. Čia vieta buvo kaip tik ta mano ketinimams... Atsistojau kriaušiuje ir kai jau ketinau šokti į upę, žaibu driktelėjo per galvą mintis, jog nedera mirti, nepasimeldus. Visas sudrebėjau nuo to dūšics balso ir apsipylęs šaltu prakaitu, atšokau bent kelis žingsnius nuo krašto. Atsiklauptau ir ėmiau karštai melstis. Ašarų buvo maža, žodžių dar mažiau; užtai širdis kone plyšo iš susigraudinimo ir skausmo ir karštai šaukės Dievo pagalbos...

Nežinau, ar buvau apalęs ar užmigęs. Kai pakirdau, jau buvo antra diena. Rytas malonus, viskas lyg juokės. Linksmos paukštytės iš visų šalių giedojo; rodės, visa gamta džiaugės angelišku džiaugsmu. Ir mano širdis pritvinko tokio didelio džiaugsmo, jog užmiršęs visą nuliūdimą ir nelaimę, ėmiau šypsotis ir giedoti aušros giesmę. Linksma sugrižau namo ir buvau toks nudžiugęs, toks nepaprastas pagavimas žērē iš mano veido, jog šeimininkė net sušuko:

— Turėjai kokios nemažos laimės patirti, kad toks esi linksmas, nebe liūdnas ir susimastęs, kaip visados. Raštinėje draugai netik nesityčiojo, bet kažin kaip užjausdami žiūrėjo į mane. Tai labai palengvino mano širdžiai. Dieną ir naktį neatsidvėsdamas, darbavaus; atsidedęs ėjau savo pareigas, didžiausiu isikarščiavimu mokiaus negaišdamas nė valandėlės laiko. Visas civilines teises ko ne atmintinai žinojau. Tiesa, nebuvau labai gabus; bet ko trūko, atstodavau darbštumu.

Vyresnybė pamatė mano uolumą ir rūpestingumą. Metus praleidus, man pačiam visai tuo nesirūpinant (aš nė svajote nesvajojau apie aukštesnę vietą), pati valdyba pakėlė mane stalo viršininku. Po antrų metų tapau sekretorium. Turėjau apie 20 valdinių. Visus svarbesnius nusprendimus pats savo ranka rašiau. Sekretorius buvau pavyzdingas. Per reviziją buvau iėgirtas; tai nemaža buvo man garbės. Paskui buvau teisėju. Ejau „gorodničiaus“ pareigas, t.y. miesto prezidento. Bet čia pajutau tokį didelį pasiilgimą gimtinių vietų, kurios pirmiau man nė į galvą nepareidavo, jog nors ateitis man daug žadėjo, pasidaviau tai neregimai, bet juntamai pajėgai ir atsistatydinau. Pinigų neturėjau. Sunku buvo daug surinkti, nes juo aukštesnę turėjau vietą, juo iškilmingiau privalėjau gyventi. Iš tuštybės sekiau tais, kurie niekad nebuvu trūkumą pažinę. Sugrižęs prie giminių, kiek turėjau susitaupęs, išdalijau neturčiams giminėms; sau maža tepasilikau, ketindamas vėl tarnauti. Prašiau tos vietos valdžią, kad duotų kokią vietą — nedavė. Siunčiau prašymą į aukštesnę valdžią, nepriėmė; ieškojau privačių užsiėmimų, neradau. Visa ko pritrūkiau, tapau klajunas, valkiojaus pėščias, niekur nerasdamas prisiglausti. Eidamas keliu, sutikau aklą elgetą; atidaviau jam paskutinį skatiką.

Paskui atsirado darbo — versti senus įrodymus į rusų kalbą, apie 300 lakštų; užmokėjo po 8 auksinus už lakštą. Turėjau ir kitokio pelningo užsiėmimo ir vėl tapau pasituris. Visus darbus pabaigęs, paštu pasiunčiau prašymą į gubernatorių, o pats pėščias iškeliavau už 15 mylių į Kalvariją ieškoti Dievo šventųjų protekcijos. Po trijų savaičių sugrižęs, radau pakvietimą asesoriauti. Ve-

džiau, gavau kraičio apie 20 valakų žemės. Tai nebepaprasta laimė tokiam bėduliui, koks aš pirma buvau.

Kaip igudęs girtuoklis, negali pamesti degtinės, taip aš negalėjau nesimokyti. Apsigyvenęs sodžiuje, ėmiau atsidėjęs tirti mediciną — homeopatiją, ir taip išsitobulinau šitoje gydymo šakoje, kiek begali nespecijalistas. Kas metai į manę ateidavo bent po 3.000 ligonių, ieškančių sveikatos. Daugeliui ligonių sugražinau sveikatą ir nudžiovinau ašaras.

Kas atsidėjęs darbuojas, tas saldžiai ilsis, kas, sėja verkdamas, tas piauna džiaugdamos. Mano siela veržte veržės į mokslą, kaip ištroškęs elnias į tyro vandens šaltinį. Aš tegėriau vieną vandenį ir lig šiol nieko daugiau negeriu.

Taip rašęs S. Kušeliauskas 1877 metais.

AMZINASIS LIET. LITERATUROS BANKAS.

Susiėjęs su kun. Sederevyčium ir Baisogalos vikaru kun. Vytartu, parėnuoda savo dvarelį ir palieka vien draudžiamų knygų platintoju. ...1887 m. lapkr. mėn. jis paskelbė garsiąją savo proklamaciją: „Uždėjimas knyginių amžino banko lietuviszkos rašliavos (literatūros).”

„Aš ūkininkas Laurynas, trokšdamas doro viengimių apšvietimo, daugmetiniuose tame reikale trusavimuose būtinai datyriau, jog be knyginių lietuviškos rašliavos (literatūros) banko nėra galima visoje vienybėje užsėti sėklas tveriančios šviesos... Visų apšvietimą tegalima padaryti pusdykiai... Reikia, kad knyginiai pinigai niekadods nepragaištu, nemažtu, bet dar augtu... Taigi tame didžiame augštos vertybės reikale aš iš savęs apieravoju šį kartą du tūkstančių rublių ant spausdinimo krikščio-

niškų dvasioje katalikiško tikėjimo knygelių. Ir jau tuos pinigus šį metą atidaviau Veyerui ir Arnoldtui, turintiems savo spaustuve Tilžėje, šiomis sąlygomis: 1, kad jie tespausdintų tokias knygeles, kurias aš prirodysiu ar mano vietininkai paduos. 2, knygelės kainą dėti tik 20 nuošimčių brangesnę už tikrąją jos vertę. Iš jų 5 nuoš. imasi pardavėjai, 5 nuoš. prideda prie kapitalo, už 10 nuoš. dalija knygelių pavargėliams. Nuo įdėto kapitalo eina 20 nuoš. palūkanų, 400 r. kas metai: 100 r. spaustuvei, 100 r. kapitalui augti, 200 r. neturčiams knygelėmis. Jei susidėtų tiek pinigų, kad jau būtų galima vien iš palūkanų spausdinti, tai knygelės turės eiti vel-tui. Spaustuvininkai kas bertainį turi atsiskaityti. Sankalbą patvirtino ir užtikrino draugystė „Byrutė“ esanti Tilžėje ir pridėjo draugystės pečvietį.

„Tą sankalbą dėl amžinos žinios visų Lietuvių ir Zemaičių dedame mūsų laikraštyje idant per amžius šviestų ant išganingos naudos visiems, kurie skaitys knygeles už tuos pinigus atspaustas.“

Stempelinio 12 markių sumokėta. E. Veyeris ir L. Arnoldtas visa tai „užtikrino“ savo parašais. „Sita sankalba visoje pilnybėje mes patvirtiname ir užtikriname, jog kaip dabar duoti per poną Lauryną du tūkstančių rublių, taip ir paskui, kaip per jį ir per kitus, kurie bus dar sudėti, visi to dalyko pinigai užsilaikys nepragaištančioje čielybėje ir pildysis visoje tikrybėje pagal grynų žodžių sankalbos. Šitus užtikrinančius prižadus rankų mūsų parašais tvirtiname. Tilžėje 26 lapkr. 1887. David Saunus, Rokaičiuose ūkininkas, Martynas Jankus, Bitėnuose ūkininkas, August Kalvaitis,“ kupčius Tilžėje, Ernestas Veyeris, spaustuvininkas, Jurgis Didvy-

žius, partikulier Bartkuose. Jų parašai patvirtinti Justizrath'o ir Notaro.

Buvo atsiradęs vienas kitas, kurs prisidėjo prie to banko. Vis delto bankas išnyko drauge su Veyerio ir Arnoldt'o kompanija. Išnyko, palikdamas labai skaudų užsivylimą prūsais gešeftininkais. Gal tai ir Kušeliauskui pagreitino paskutines dienas. Jis mirė Sudarge pas Sederevyčių 1889 m. rugsėjo 15—27 d.

PAMINKLIUKAS SEDEREVYČIUI.

Yra sumanymas pastatyti simbolinį Lietuvos Nepriklausomybės paminklą — Nežinomajam Knygnešiui. Ar tai įvyks, ar ne, tuo tarpu reiktų pasirūpinti, kad bent koks regimas ženklas atsirastų tose vietose, kur veikė — žinomieji knygnešiai. Sudargo rinkelėje turi kieno nors sumanymu atsirasti nors mažas paminkliukas tos vietos klebonui M. Sederevyčiui, kurs per daugelį metų aprūpindavo prūsiniemis knygomis ir ne tik visą Suvalkiją, bet ir dalį šiaurės Nemuno. Visą savo amželį jis padėjo, daugiausia draudžiamąją religinę literatūrą platindamas tarp lietuvių. Kur nesiekė kunigo žodžiu, ten norėjo pasiekti raštu. Veik niekadęs namie nesėdėjo — vis kelionėje būdamas su važmomis. Grįždamas į savo Sudargą, jei gale miesto patirdavęs esant kam jį pavaduoti šventadienį, nė neužeidavęs į savo kleboniją; važiuodavęs toliau. Rusas pravoslavas pavieto viršininkas Tarnovskis Sederevyčiaus veikimą gerai žinojęs ir kentęs, kol augštesnieji jam įsakydavę nuvažiuoti ir iškręsti. Ir tada pakeliui visiems skelbėsis, ko ir kur važiuojas, žinoma, kad Sederevyčiui duotų žinią. Ir tai vieną kartą vaipėsis, jog ir pranešus, dar reikėję užsimerkti: nevala Sederevyčius ir tai ne viską paslėpęs. Pravoslavą Tarnovskį

mirštant paslapčiomis katalikiškai desponavęs jo draugas marijonas Cesna, Mariampolės klebonas.

SEDEREVYČIAUS DIDIS NUSIZEMINIMAS.

Kun. Juozas Jakštys, iš Rudžių kaimo Naumiesčio parapijos, Dr. V. Kudirkos moksladraugis iš Mariampolės gimnazijos ir Seinų seminarijos, išvestas į kunigus 1881 metais, nekartą padėjęs kun. Sederevyčiui pargabenti knygų Dzūkijon. Pasak kun. Jakštį Sederevyčius buvo nepaprasto nusizeminimo. Pabaigęs kunigo savo darbus atlaiduose atsiklaupdavęs tarp žmonių vidury bažnyčios, išsivyniodavęs iš savo skarelės knygas daugiausiai lietuviškas ir iš anų meldavęsis. Žmonės jį laikę šventu.

1880 metais per šv. Onos atlaidus Slavikuose parėjo iš bažnyčios į kleboniją labai susirūpinęs. Vienam kitam kunigui su šypsena patėmijus, bene kokia nauja nelaimė patikus kunigą Martyną, šis pradėjo visiems verkdamas skųstis, kokiam varge jis atsiradęs. Gavęs iš Prūsų gromatą, kurioje spaustuvininkas griežtai reikalaujas didelės sumos pinigų, o jis nieko neturiš ir nežinaš, kur gauti. Besiskųsdamas senelis kunigas (tuomet kokių 50 metų) parpuolė ant kelių prieš bepietaujančius kunigus ir vardan visų šventenybių da nu prašyt jų, kad pagelbėtų jam tąs knygas išpirkti.

Tokia nepaprasta valgomame kambaryje scena sujūdinno visus. Pirmutinis kun. Simanas Račiūnas ištraukęs iš kišeniaus pluoštą popierinių pinigų įteikė prašančiam. Jį pasekė ir kiti kunigai. Gausiai apdovanotas senelis Sederevyčius, susigraudinęs pradėjo net rankas bučiuoti ir padėkojęs po šimtą kartų, išėjo savais keliais. Mat kun. Sederevyčius atlaiduose nevalgydavęs su visais kunigais

kartu. In atlaidus atsiveždavęs žuvis, kurią jam klebono šeimininkė išvirdavus ir jis tą savo žuvele, ar kiaušini valgydavęs atskirame kambaryje. Kun. Sederevyčiui labai daug padėjęs knygų gabenime Naumiesčio vikaras kun. Sal. Petrikas. Per sieną (rubežių) knygas pergabenti buvo nesunku; daug rasdavęsi iš pačių sargybinių, kurie už pinigus pagelbėdavę ir pamokindavę apmokamus knygnešius. Per sieną pervežtas knygas reikėjo dar pravežti per tris sargybinių kordonus (linijas). Čia tai reikėdavę turėti reikalą dažnai su visai nepažįstamais sargybiniais. Kun. S. Petrikas daugel metų išveždavęs pasienyje sudėtas knygas per kelias linijas. Sargybiniams nevalia buvo krėsti kunigo važiuojančio su Svenčiausiu pas ligonį. Tat kun. Petrikas be perstojo važiuodavęs tolyn nuo pasienio „pas ligonius“, ir pamatęs atjojančius sargybinius, su varpeliu skambindavęs, duodamas ženklą, kad važiuojas pas ligonį.

DR. SLIUPAS APIE SEDEREVYCIU.

Kun. Sederevyčius nuo 1874 metų, kada paliko Sudargų klebonu, tris dešimts metų buvo vyriausias viso Lietuvos paslapto pašto viršaitis. Dr. Sliupas Laikraštinių knygų Paskaitose, švenčiant 40 metų „Aušros“ jubilėju, pripažino, kad pirmutinis, kurio pagelba pasinaudojo aušrininkai savo idėjoms paskleisti Lietuvoje, buvo ne kas kitas, tik „tulas Angrabas (skaityk Angrabaitis), kuris nešdavęs maldaknyges kun. Sederevyčiui į Sudargą“. P. Mikolainis savo memuaruose mini kun. Sederevyčių iš Sudargų kartą užsodinus net žandarą ant pilno vežimo knygų ir pasiuntus į Mariampolę.*)

*) Žiūrėk „Aušros“ 40 metų Sukaktuvių „Žvaigždės“ N. 12, 1923.

KUNIGAI GRINEVICIUS IR ZALIAUSKAS.

Adomas Grinevičius, turtingo — „šimtamargio“ Kirkeleliavo kaimo ūkininko sūnus, išėjęs klisas Mariampolės gimnazijoje ir pabaigęs Seinų seminariją, laikė primicias savo parapijos — Liudvinavo bažnyčioje 1870 metais. Vyskupijos valdžios pasiūstas į Žemąją Panemunę eiti kamendoriaus pareigas, be abejo, ten turėjo progos prisiziūrėti visokiems gudrumams, su kurių pagalba Valančiaus ir Sederevyčiaus skaitlingi knygnešiai nešė spaudinto žodžio šviesą į Lietuvos kaimus. Iš Panemunės perkeltam į Udriją kun. Grinevičiui teko persitikrinti, kaip reikalingos yra draudžiamos lietuviškos knygelės Dzūkijos lietuviams.

Kol kas nieko nežinome apie Grinevičiaus dalyvavimą draudžiamos literatūros platinime septynesdešimtais metais, bet perkeltas į Kalvariją vikaru, bene 1881 metais, jis jau pasirodė tikru Sederevyčiaus sekėju: mažai kalbas, atsargus, ramus, nužemintas, tik neapsakomai gudrus — jis kone pralenkė net Sederevyčių kaipo draudžiamos lietuvių literatūros platintojų organizatorius. Docentas Tamas savo paskaitose apie aušrininką Ziūkų minė, kad 1883 metais „Kalvarijos vikaras“ (kun. Grinevičius) per tą mokytoją pasiuntęs Petropilės Dvasinės Akademijos aklėtiniams dvi skryni lietuviškų knygų iš Mariampolės. Kareivis, su kurio pagalba paduota tos knygos žygūnei, buvo įskundęs policijai. Daryta tardymai, bet tikro „kaltininko“ taip mokėta pasislėpti, jog netik niekas tuomet jo neįtarė, nepažvelgė, bet net 1923 metais ir kun. Tamas neatspėjo „Kalvarijos vikaro“ vardo.

„Aušros“, „Šviesos“ paskui „Apžvalgos“, „Varpo“ ir „Tėvynės Sargo“ laikais „Kalvarijos vikaras“, kun.

Adomas Grinevičius, buvo vienu sumaniausių lietuvių tautos paslaptos žygunės viršaičių, panaudodamas visą savo klebonų: džiakono Smalensko, o paskiaus savo bičiulio iš seminarijos kun. Jono Zaliausko įtaką,

Jonas Zaliauskas, Petro Kriaučiūno ir Adomo Grinevyčiaus moksladraugis, išveštas į kunigus 1872 metais, išsinešė iš Seinų seminarijos sienų tvirtą pasiryžimą platininti lietuviškas knygas, kad sudrūtinus Lietuvos žmonių tikėjimą ir tautišką sąmonę. Vyskupijos valdžios pasiūstas kunigo pareigas eiti Gelgaudiškyje, paskui Griškabudyje, greit čia susidūrė su Sederevyčium ir paliko ano uoliausiu padėjėju knygų platinimo darbe. Daugel metų jis uoliai didino tretininkų ir tretininkių būrius ir per anuos padėjo leisti į žmones Prūsiose spaudintas knygas. Savo darbą taip sumaniai ir atsargiai jis dirbo, kad rusų valdžia nei kiek nepažvelgė jo paslpto darbštumo ir užtvirtino jį („Varpo“ laikais) Kalvarijos džiakonu, kur tykiausiai jau nuo „Aušros“ laikų tūkstančius visokių knygelių leido į žmones „Kalvarijos vikaras“ — kun. Adomas Grinevyčius, dvejais metais vyresnis kunigystėje už naująjį džiakoną.

Apsukriam ir Sederevyčiaus mokykloje išmokintam atsargumo Zaliauskui palikus Kalvarijos džiakonu, jo vienminčio kūklaus „Kalvarijos senio vikaro“ (Grinevičiaus) darbas labai išsiplatino. Džiakono tarnai, taip kaip ir Sederevyčiaus, paliko uoliais lietuviškųjų knygų platintojais, juo labiau, kad džiakonas mokėdavo palaikyti gerus sątikius su rusų šinovnikais. Nekartą džiakono arkliais vėžydami Kalvarijos ponus ištikimi kun. Zaliausko vežėjai išvežiodavo kun. Grinevyčiaus sudarytus knygų pundus į tolimiausias viso apskrčio vietas. Pagarsėjęs savo laiku knygnešis p. Mikolainis alias Noveskis

„Varpo“ 1920 metų N. 6-7 ir 8-9 rašė apie savo darbuotę 90-tais metais. „Kun. Adomas Grinius (skaityk Grinevyčius) buvo lyg ašis“, rašo Mikolainis, „apie kurią sukosi lietuviškas ratas, — kur išskirstoma buvo visokia, be skirtumo literatūra. Jo rūpesčiu buvo suorganizuota „Sviesos“ skaitykla — knygynas Jurgežerių kaime, prie kurio spietėsi visi žymesni ūkininkai ir jaunuomenė, norėdama šviestis ir šviesti. Per jo rankas ėjo daugelis visokių knygų į Dzūkiją ir Seinų seminariją...“

„Pargabenus 1, 2 ir 3 „Varpo“ numerius ir nugabenus į Kėlvariją, kun. Grinius davatkų padedamas, išsiuntinėdavo, kur reikėdavo, siuntiniais iš Simno ir Alytaus paštu....“

Jog Kalvarijos apskrityje atsirado daugybė sumanių lietuviškų knygų platintotu, tai dėka kun. Grinevyčiaus pasišventimui ir darbui; o Grinevyčiaus užpakalyje visad stovėjo jį gerbiąs džiakonas.

Grinevičius, pasak Petro Mikolainio, kelis metus buvo vienu uoliausių padėjėjų draudžiamos literatūros platinime. Buvo labai atsargus, draudžiamų raštų pas save nelaikydavęs. Kalvarijoje iš Prūsų ir Amerikos per tris parubežinių sargų linijas Grinevičiui pargabenti lietuviškos knygos ir laikraščiai buvę paslėpti pas vargoninką Svedą, džiakono tvartuose, kur anuos saugojęs vežikas, padedamas visų klebonijos tarnautojų. Pats didžiausias kun. Grinevičiaus sandėlis Kalvarijoje buvęs Rioglienės namuose, skersai gatvės nuo magistrato, „davatkynė“, P. Mikolainio žodžiais tariant. Tuose namuose gyvenusios devynios tretininkės, kurių vyriausia buvusi Agota Zigmančiutė. Ši „Grinevičiaus pirma ranka“, priimdavusi ir išleisdavusi draudžiama literatūra, taipgi ji paduodavusi, kam reikėjo, sudarytus paketus nunešti

už kelių mylių į tolimesnes pašto stotis ir iš ten paleisti į visą Lietuvą ir už Lietuvos sienų gyvenantiems lietuviams. Kauno dvasinė seminarija gaudavusi per „Kalvarijos vikarą“ daug reikalaujamų užrubežinių leidinių. P. Mikolainis šių žodžių rašytojui pasakojo, kad gerai žinas, jog velionis Garlevos džekonas Budzeika, važiuodamas į Seinus, nuveždavęs iš Grinevičiaus sandėlių knygas ir laikraščius Seinų seminarijos klierikams, o grįždamas irgi per Kalvariją, veždavęs pilną vežimą lietuviškų knygų Kauno seminarijos auklėtiniams...

Taip didžiausioje slaptoje, kurią žinojo vien ištikimiansi džekono ir jo vikaro bičiuliai, per Kalvariją ėjo šimtai tūketančių egzempliorių lietuviškų raštų. Devyniasdešimtais metais vyresnybei perkėlus kun. Grinevičių į Udriją klebonu, persikėlė ten ir slaptosios lietuvių žygūnės štabas. Udrijoje ir jos apygardoje irgi atsirado lietuviškų raštų sandėliai.

Pavasari 1893 metais, tą taip gudriai slepiamą lietuvių tautiškos žygūnės štabą kone ištiko nelaimė. Žandarai, nežinia kaip sužinoję apie kun. Grinevičiaus darbą, mėgino iš netyčių užklupti jo sandėlius ir suimti jį ir jo literatūros išvažiotojus bene Sv. Stanislovo atlaiduose. Bet Grinevičiaus turėta ir arti žandarmerijos viršaičių savo bičiuolių. Daktarai Petras Matulaitis, Kaukas ar Bulota, sužinoję apie gresiamą paojų, pasiskubino persergėti Lietuvos brangų žmogų. Grinevičiaus giminaitis Juozas Ambrazevičius, jaunas 15-os metų vaikinai, tėvo siunčiamas iš Panasupio kaimo, Lūdvinavo valsčiaus, visą naktį sparčiai jodamas dar švintant atvyko Udrijon, ir persergėtas jojo dėdė kun. Grinevičius suspėjo viską paslėpti į patį laiką (Iš Panasupio į Udriją yra apie 35 verstai). Atsibaladoję žandarai, nors visur viską iškrėtė, nieko nera-

do ir negalėjo prikibti. Grinevičius prisimetus didei nusistebėjusiu, kad pas jį vargšą kunigėli, caro tarnai iešką kokių tai priešvalstybinių dalykų. Tas pats Ambraziejų Juozas ir kitą kartą, prieš Zolinės atlaidus, per naktį bričkoje smarkiu arkliuku važiuodamas, pralenkė žandarus ir išgelbėjo savo dėdę. J. Ambraziejus dabar yra vienas žymesnių Brooklyno (New Yorko miesto dalies) prekybininku.

„Tėvynės“ redaktorius p. S. E. Vitaitis „Aušros“ 40 sukaktuvių knygoje straipsnyje „Spaudos platinimas Dzūkijoje“ paduoda įdomią žinutę, kaip jis Rudaminos klebono kun. Sadausko prašytas skleidė „Tėvynės Mylėtojų“ išleista brošūrą „Lenkai ir Lietuviai“, mėtųdamas aną uždarytuose vokuose į prinokusius rugiapiūtei rugius. Sederevyčiaus mokinys Zaliauskas pristatydavo per savo ištikimus tarnus visokių knygelių. Klebonai žinodami, kad tai ne vien Sederevyčiaus ir Grinevyčiaus, bet ir džiakono jiems siūlomas darbas, kaip kas imanė, knygas visokias į žmones leido.

VINCAS DANISEVICIUS.

Tipingu kun. Sederevyčiaus padėjėju draudžiamos spaudos platinime, kokių buvo ne maža visuose Lietuvos kampuose, reik paskaityti V. Danisevičių — virbališkį.

Vincas Danisevičius, iš Virbalio parapijos, trimargio plecininko sūnus, būdamas silpnos sveikatos nenorėjo parsisamdyti už berną vietos ūkininkui. 1879 metais, 17 metų vaikiną, jis pradėjo nešti per sieną lietuviškas knygas. Jo tėvas, bijodamas rusų žandarų, neleido sūnui turėti draudžiamų knygų sandėlį savo bakūžėje. Naujas kontrabandnešis gavo prieglaudą pas savo nevedusią pusėsėrę, irgi vargingą plecininkę (daržininę) ir jos kone į

žemę sulindusioje triobelėje sudėdavo pargabentas iš Prūsų knygas, kurias per Bartninkus, Kalvariją ir kitais keliais išleisdavo į Dzūkiją ir kitas Lietuvos šalis. Apdriskusio paliegėlio bernioko žandarai anaipol nepažvelgė. Atėjus laikui stoti kariuomenėn, Vilkaviškio ponai su pajuoka jį pavarė namo „ubagauti“. Kelis metus verdamasis knygų gabenimu per sieną Vincas Danisevičius pralobo, kad net galėjo nusipirkti Virbalio miestely, šalia bažnyčios, mūrini namą, kuriame įsitaisė didelę „galenternišku“ daiktų krautuve. Su valdžios leidimu pardavinėdamas tolimų kraštų „galenterninkams“ pamaldumo daiktus, Danisevičius savo žinomose slėptinėse turėdavo daugybę lietuviškų knygų. Dzūkijos „galenternikų“ supirktas knygas Danisevičiaus pasamdyti nešėjai pernešdavo per visas pasienio sargų linijas: (Pajevonyje antrą ir Bartnikuose trečią).

Plačiai draudžiamų knygų vaizba verzdamasis Danisevičius nekartą pakliuvo į rusų nagus, bet su pinigų ir gerų žmonių pagelba jam pasisekė išsisukti nuo kalėjimo ar ištrėmimo. Sukakęs suvirš 60 metų jis mirė savo namuose Virbalyje 1922 metais. Jis buvo tretininkas ir visą amžių išgyveno nevedęs. Visą savo turta mirdamas paliko labdarybės reikalams.

1894 metais žandarai darydami krata buvo radę Danisevičiaus namuose 700 egzempliorių Prūsiose spaudintų knygų. Virbalio teismas nuteisė jam pabaudos po 7 rublius už kiekvieną knygele. Apeliavus į Parubežio teismą Vištytyje, ta pabauda buvo sumažinta iki 2 rub. už knygą. Teisėjų suvažiavime Suvalkuose, Danisevičiui vis netinkant, pabaudos nuskirta 30 kap. už knygą. Užsikirtus baudžiamam ir dar kartą apeliavus apygardos teisman (okružnan), tas paskyrė tik po 2 kap. bausmės. Žino-

ma tie nutei imai neatsiėjo be gausaus patepimo advokatu ir įtakingų rusų viršaičių. Bet drąsiam kun. Sederevyčiaus adjutantui netiek rūpėjo pinigai, kiek noras parodyti įbauginantiems anais metais Lietuvos žmonėms, kad platinimas lietuviškų knygų nėra tokia baisenybė ir kad su gudrumu galima išsisukti iš žiauriausiųjų caro „šunų nasrų“.

KUN. TAMAS KEDIS.

Irgi uolum Sederevyčiaus padėjėju ir jo leidžiamų knygelių platintoju Dzūkijoje buvęs kun. T. Kedis. Apie jo veiklumą turime žinių iš laikų, kada jis pirm 50 m. (70-ais metais) budamas 6 metus Rudaminos vikaru, dalino neturtėliams dykai „Lementorius“, „Sventadienini Darba“, „Ziegorių Kančios Jezaus“, „Tamošius Akempis“ apie Sekimą Kristaus (vysk. Valančiaus), Graudzius Verkemus (jo paties verstus iš lenkų kalbos). Mociejus Mikalauskas iš Bielėnų, zakristijonavęs tuomet Rudaminoje apie 6 metus, padėdavo kun. Kedžiui platinti lietuviškus raštus ir „Garbė Dievui“ maldaknyges. Nuo neturtingesnių neimdavę pinigų. Kun. Kedis ir Beržininko parapijoje lygiai darbavęsis. Kun. Tamas Kedis buvo išvestas į kunigus 1868 metais, kartu su aušrininkais abejais Norkevičiais, Sim. Skinkiu, T. Zubriu ir k., kurie visi paliko gražią savo patriotinių darbų atmintį.

ADOMAS MIKALAUŠKAS.

Paminėjus Dzūkiją reikia priminti ir kitus du Sederevyčiaus padėjėju, platinusiu lietuviškas knygas Dzūkijoje, beje Adomą Smolenską ir Adomą Mikalauską.

Adomas Mikalauskas pradėjo verstis lietuviškomis knygomis, kaipo „galenternikas“ 1888 metais. Vazinė-

davo po atlaidus Krosnon, Rudaminon, Punskan, Seinuosna, Būdvietin ir po kaimus pardavinėdavo. In Lazdijų, Seirijų miestelius atlaiduosna nevažinėdavo, nes tenykščiai galenternikai jį skundė žandarams. Jis jiems nenorėdavo parduoti lietuviškų knygų, kurias jie perbrangiai pardavinėdavo. Adomas važinėdavo net į Prūsus vežti knygų. Virbalyje jis turėjo gerą pažįstama Vinčą Daniševičių, nuo kurio gaudavo iš pradžių knygas. Paskui pasipažinęs Matlaukyje, Virbalio parapijos, su Bendoriais, aniems tarpininkaujant, pasiekdavo Tilžę. Nuo Jankaus gaudovo visokių prieš rusų valdžią knygelių, o nuo Maunderodės ir Senkės dvasinės įtalpos knygų ir maldaknygių, taipgi laikraščių „Apžvalgos“, „Tėvynės Sargo“ ir t.t. Daugel kartų buvo suimtas žandarų, bet sugebėdavo išsisukti nuo kalėjimo. 1898 metais Jaseniaukos kaime, Lazdijų par., žandarai užgrobė jo knygų sandėlį, bet jis spėjo pabėgti į Ameriką. Padirbęs apie 22 metu prie siuvėjų Bostone mirė 1923 m. balandžio mėnesyje.

ADOMAS SMALENSKAS.

Adomas Smolenskas, turėjęs prieglaudą prie Marijonų vienuolyno Mariampolėje, pradžioje 80-tų metų Rudaminos, Krosnos, Kalvarijos, Lazdijų ir k. Dzūkijos vietose varė plačią prekybą lietuviškomis knygomis dvasinio turinio. Pasikinkęs menką kumelaitę ir prisikrovęs pilną vežimą knygų, kaipo padegėlis, važinėjo neva ubagaudamas po Dzūkijos sodžius (kaimus). Daugel kartų buvo suimtas žandarų, sėdėjo kalėjime, bet mokėdavo išsisukti. Pagaliaus Vonsiaoko laikuose buvo ištremtas Sibiran, kur ir mirė. Adomas Smolenskas kartą pargabeno pilną vežimą lietuviškų knygų su Kalvarijos apskrčio „načelniko“ pagelba. Kalvarijos džekonas kun. J. Zaliauskas visada

duodavęs arklius apskričio viršininkui. Adomas Zeliaucas iš Kelmaicių, Rudaminos par. dzūkelis buvo džekono vežėju tuomet. Viršiuinko moterį reikėję vežti prie daktaro į Eitkūnus. Smolenskas įprašė džekono vežėjo parvežti, ta proga pasinaudojus, visą vežimą lietuviškų knygų. Apskričio viršininkas su savo žmona, sėdėdami ant prikrauto lietuviškomis knygomis vežimo, laiminga ir parvežė anas Kalvarijon, kurias Smolenskas papiginta kaina greit išpardavė.

Keletą kun. Sederevyčiaus padėjėju — kunigus: Skinį, Leonavičių, M. Dobrilą minėjo Dr. J. Totoraitis 1916 m. „Ateities Spinduliuose“.

JUOZAS ANGRABAS (ANGRABAITIS).*)

Gimęs 1859 m. Pervazninkų kaime, Sudargo parapijoje, Juozas Angrabaitis dar tik šešioliktų metų piemenukas buvo įtrauktas savo klebono kun. M. Sederevyčiaus į draudžiamos literatūros platintojų būrį.

1875 metais, pakartojant paties Angrabaičio žodžius „Žvaigždėje“, „viena sykį kunigas Martynas Sederevyčius, važiuodams per tą girią, užtėmijo mane skaitant iš knygos ir tas atkreipė jo dėmę. Neatleisdamas ištyrė, kieno tas vaikapalaikis, ganydamas bandą, nešiojasi knygas ir skaito? Pašaukęs mano tėvą ir motiną klausė: ar nenorėtų leisti mane išsimokint knygas aptaisyti, tuomet geresnį duonos kąsnį turėsiąs“. Tėvams noriai sutikus, kun. M. Sederevyčius, turėdamas gerą pažįstamą knyginką, seną kareivį „Jurgutį“ Pajevonyje, kuris turėjo savo grintelę kapinėse 1876 m. nusiuntė mane su gramatomis ir prašymais, o rodos ir 10 rublių „Jurgučiu“

*) 1924 m. „Žvaigždė“ N. N, 9 ir 10.

pridėjęs už mano išmokinimą, prašydamas, kad į pusan tro mėnesio galėčiau jau pats knygas taisyti. Tuom labiaus rūpėjo kun. Sederevyčiui, idant aš sugrižęs Sudargan, galėčiau jo naujai atspaustas knygas „Ziegoriu Mukos Viešpaties“ ir „Tamošiaus a Kempio“, bent po kiek aptaisyti...”

Po trijų mėnesių mokinimosi „sugrižės Sudargan“, tesia Angrabaitis, „įkūriau knygų aptaisymo dirbtuvėlę ir pradėjau darbuotis. Senų knygų maža ką galėjau priimti: buvo gana daug naujų nuo kun. Sederevyčiaus. Be to, kun. Sederevyčius su Juozu Antanavyčium parsitraukė per sieną dalimis nesulankstytus knygų arkušus, ir mažesnes knygeles brošiuravau savo namuose, kad ir ne be baimės, idant policija neužkluptų Prūsiose atspaustas knygas. Ačiu Dievui, ilgai policija nesuuodė. Kun. Sederevyčiui ir J. Antanavyčiui mano brošiuravimas buvo tikru džiaugsmu, nes daug pigiau viskas atsiėjo, negu Prūsiose. Aš taipat iš to naudojausi, užsidirbęs keletą rublių. 1877 m. išsirengiau keliauti į Tilžę: viena, kad prisiziūrėti kaip pabriuose knygas taip gražiai padaro, antra, — prie aptaisymo knygų reikalingų dalykų nusipirkti ir taipgi, kad surasti šaltinius visų lietuviškų knygų spaudos. Juozas Antanavyčia davė man kelis antrašus, ir slapta perėjęs sieną su čebatais rankose, basas nepasijutau, kaip 7 prūsiskas mylias atbėgau pirmą sykį į Tilžę...

Užėjau Karaliaus Albreghs'o et Co. spaustuvėn, kur tada vis daugiausia spausdino liet. knygų kun. Zaber-manas vyskupo Valančiaus pinigais. Buvau taipgi prie kun. Zabermano, kuris išrodė visokeriopas atspaustas knygas ir paaiškino man, kad pas jį yra užvis geriausios ir teisingiausios knygos, nes yra įteiktos vyskupo Valančiaus.... Pradėjau dažniaus atsilankyti Tilžėje... Sederevyčiaus knygos labai sunkiai parsiduodavo. Jis

buvo išdalinęs visur dovanai. Pristigęs pinigų kun. Sederevyčius, kad apmokėti už spaudą Prūsiose, išsiuntė mane su savo knygomis į Zemaičių pusę. Apsikroves apie save knygomis, nusidanginau į Skirsnemunės parapiją, vaikščiojau tenai per didž. ūkininkus iki Pantvardžių ir toliaus, siekdamas girininkų. Deja, vaikščiojęs vaikščiojęs per keles dienas, tepardaviau 12 knygų „Tamošiaus a Kempio“ ir gal porą „Ziegoriaus Mukos Viešpaties“.

Sužvejojęs keleta rublių parnešiau kun. Sedederevyčiui. Susirūpinęs jis išrengė mane į Raseinius, nes nuo ko ten patyrė ten esantį turtingą „škaplierninką“, kuris daug knygų perkaš. Apsikroviau kiek pakeldamas knygomis ir vėl kelionėn pėkščias... Ejau visokiais šuntakiais, tai vėlei giriomis, kad nesusitikti kur su žandarais arba urėdninkais. Nusikankinęs per nemierą atvykau į Raseinius. Suradau tą turtingą škaplierninką, tiktai ne pinigais, bet puse tuzino vaikų. Jis knygas iš manęs priėmė, bet pinigų nedavė, pasiteisindamas, tuom žyg jis negalys užmokėti, bet toliaus pasirūpisiąs atslyginti. Lygino lygino, gal, ilgiaus kaip 2 metu. Vaikščiojau po daug kartų prie to šelmio iki man įkirėjo tos kelionės iki gyvam ir vos-vos keletą rublių per didelį vargą atgavęs turėjau padovanoti: — jis paskui pradėjo labai žiauriai atsiliepti ir kad nebūčiau atsiveikinęs su juomi, tai gal būt ir policijai savo liežuvį įkišęs...

Sederevyčius, nenusimindamas, varė savo užduotį pirmyn, o mane siuntinėjo vėlei kur toliaus. Išsiuntė mane didžiausiuose žiemos šalčiuose su knygomis, kad vos galėjau paejudint per Raseinius į Skaudvilę ir į Nemakščius prie kunigų klebonų. Jų pavardes pamiršau. Cebatų gerų tada dar neturėjau. Karninių vyželiu pinti nemokėjau, delto paprašiau savo motinėls, kad pasiūtų

man audimo nagines. Apsiaavęs naginėmis iškeliauvau per Skirsnemuniškių miškus ant Raseinių. Žiema buvo taip giliai sniegu užversta ir dar paviršium it duonos pluta apšalę; laukuose, kur vėjų pagairose buvo, ten dar storiau apšalę, taip kad galėjau viršum it katinas per purvyną bėgti. Kada įlindau į tankų mišką, kur vėjas nesiekė, tenais sniegas buvo netvirtas ir kiekvieną žingsnį klimpau iki juostai arba dar giliau. Taip visą dieną besikankindamas, sunkiai knygomis apsikrovęs, begalo nuilsau ir nusilpau, jog norėjau net sniege atsigult ir miegot. Laimė, kad taip nepadariau, nes jei taip suplukęs, prakaituotas būčiau užsnūdes, tada stiprus šaltis būtų mane amžinai užmigdęs. Prisiartinus vakarui, girioje kas kart darėsi tamsiau, pagaliaus, neturėdamas kelio, toliau jau nebestengiau kojas kilnoti. Pamaniau, bus kas nebus, turiu kreipti į vieškelį nuo Skirsnemunės ant Raseinių; priešingai, toje girioje pražūsiu. Galop vargais įsistūmiau į vieškelį. Čia būtų lengviau, bet paėjus kokią galą, priešais kas atvažiuoja ir garsiai maskoliškai kalba.

Girtiems žandarams reikia iš kelio pasitraukti. Turėjau sprūsti iš vieškelio, pakol pravažiavo pro šalį. Tuos iš vieškelio sprudimus negalima suskaičiuoti, nes kiek kartų kas priešais važiavo, tiek kartų reikėjo išsilenkti, kadangi negalima buvo atspėti, kas šlajose sėdi. Ačiū Dievui, neįkliuvęs niekam į nagus, stumdamosi koja už kojos po vidurnakčio pasiekiau Raseinius. Čia neturėdamas kur užėti, kaip vien tik pas tą „šelmi“ škaplierninką, išprašiau į jo grinčią, bet nebuvo vietos kur atsilsėti. Teko susiriesti ant siauro, trumpo, kieto suolėlio palei pečių. Miegot negalėjau, nes buvau taip nusilpęs ir pirmą sykį savo gyvenime jaučiau didelį kaulų

gēlima, o gal bijodamas ģia sunkiai susirgti, ir akiu negalējau sudēti....

Daug tokiu kelioniu atlikau, bet taip pragaištingos mano sveikatai, kaip šita, neatsitiko. Tačiau Raseiniuose nebuvo mano kelionės galas, tiktai pusiaukelis. Prašvitus, po poros valandų šuniško pasilsio, atsikēliau, vos pasijudindamas — tartum 100 aržuolinių lazdu kas išskaitē ant mano kailio, taip sustyres jaučiausi. Iš Raseinių patraukiau Viduklēs linkui. Už kokių trijų kilometrų sutinku „uriadninką“. — „Ty kudaže idioš, imiejš kakoj pašport?“ — užklausē uriadninkas. — Atsakęs, „turiu“, išēmiau knygeles ir parodžiau. Jis pažiurējes, mostelējo ranka: „stupai sebie“! — nuējo savosna. Na, ačiu Dievui, prasprukau ir ējau tolya. Didis vėjas su sniegu akis dūmē. Gal ir uriadninkui apdūmē, kad jis nepastebējo mano perdidelio storumo ir nieko neįtardamas paleido....

Skaudivilēn atpēkščiavau be kliūčiu vakarop. Cia klebonas gana maloniai priēmē ir ryto metą išleido į Nemakščius. Ten bekeliaudamas jau tik pusę uas̄tos su savim teturējau: pusę jų palikau Skaudivilėje. Nemakščiuose, nors šalēčiau priimtas, bet visgi už durų neišmes̄tas, atidavęs vislab, ką turējau, grįžau su lengva širdžia tais pačiais keliais į Sudarga. Kun. Sederevyčius neapsakomai nudžiugo, jog sugrįžau laimingai, nors pinigų ir neparnešiau....

Zygunēs nešiojimų negalima surašyti, nes jų buvo be skaitliaus. Kartą didžiausiame speige, kun. Sederevyčius idavē man krūvas gromatų, paprašē kokio tai ūkininko arklį su rogėmis ir išsiuntē mane. Išvažiavau vėl storas... Knygų tuomet neturējau, vien laiškais buvau apsikrovęs. Pasukau savo švį ant Slavikų, iš ten dūmiau Nau-

miestin, Vilkaviškin, Mariampolėn, Lankeliškin, į Gražiškis. Visose tose stotyse turėjau po kelis laiškus atiduoti. Su viena diena vakare atvykau į Mariampolę. Pastatęs savo nukinkytą arkliuką pašiūrėje, užėjau pas kun. rektorijų vienuolynan, atidaviau keletą laiškų....

Išrodžiau bent dalinai, kaip ir kokiais keliais nešiojau knygas, gromatas, o paskiau ir laikraščius. Tačiau aš pats per sieną tų visų dalykų nenešiojau; mes turėjome gana tokių žmonių arti sienos gyvenančių, ką už mažą atlyginimą, mažus daiktelius, eidami į bažnyčią atnešdavo kun. Sederevyčiui arba Juozui Antanavyčiui arba man.

Už stambesnius daiktus gi mokėdavome brangiai — net po 5 rublius už pundelį 10—15 iki 20 kilogramų. Tokie daiktai tikrai tamsiomis naktimis būdavo pergabunami per sieną. Rezgaliuose arti sienos turėjome vieną ypatingai gerą vyrą ir teisingą žmogų. Jis degtinės beveik nevartodavo. Jis vadinosi Kielių Petras. Ir jo niekad nesugavo ir jis niekad „tavorą“ nenumetė, kad maskoliai paimtų. Per pirmąją kordonų liniją pergabenti daiktus nebuvo perdidelio vargo, kas mokėjo pernešti, nors ir brangiai reikėdavo užmokėti. Per antrąją — buvo visupaojingiausia. Per trečiąją liniją taipgi reikėjo bijotis, bet jau mažiau. Prie to dar Sudargo parapijos didesnė dalis gyveno prie pat Prūsų sienos.

Pertai ir kun. Sederevyčiui buvo lengviau knygas parsitraukti. Ir taip, Dievui dėkojant, triūsėmės per kelis metus”....

Ne vėliaus kaip į du mėnesiu po „Aušros“ atsiradimo išsiuntė mane kun. Sederevyčius, Serap. Kuševskiu prašant, su pinigais ir drauge su rankraščiu (S. Kuševskio) „Raktas ing Dangu“ į Tilžę, idant kurioj norint paustuvėje, kad tik greičiau atspautų, susiderėti. Pa-

daviau Reinlenderio ir Sohn'o spaustuvėn ir pats darbą prižiūrėjau, kad išeitų be klaidų. Turėdamas laiko, nusiskubinau Ragainėn pas J. Mikšą pasiimti „naujų pyragų“ — pirmųjų „Aušros“ numerių.

Mikšas pasirodė gana malonus, gražiai mane priėmė, pasakojo apie tolesnius „Aušros“ plianus. Prisipirkau po keletą egzempliorių pirmųjų numerių, taipgi ir dovanai J. Mikšas pridėjo po keletą praplatinimui.

Pargrįžus man iš Tilžės, atsilanko pas mane M. Jankus iš Bitėnų ir prašo, ar negalėčiau po kelis „Aušros“ egzempliorius priduoti tūliems gydytojams Kaune, iš kur gydytojai paskui nusiųsį į Siaulius p-ui Zubovui, o Zubovas jau žinos, kam paduoti. Sutikau ant visko. Persigabėjęs per sieną, nusinėjęs į Jurbarką, sėdau garlaivin ir atlikau reikalą. Grįžtant prie Zubovo, reikia pastebėti, kad nors jis buvo rusas, tačiau lietuviams buvo prielankus ir daug padėdavo jiems bėdoje. Gaila, kad mūs rašytojai niekur savo raštuose jo nemini....

Po kun. Sederevyčiaus mirties, Onutė Urbaitukė, iš Turčinų vienuolė vargdienė mergaitė, Naumiesčio parapijos, parašė man gromatą iš Naumiesčio į Krokuvą, tačiau ne rašalu, bet graudžiomis ašaromis, — ar negalėčiau bent kiek ją pinigais pašelpti, nes nuo kelių metų, sako, esanti labai išsiskolijusi, jokių būdu negalint tų skolų atiduoti, už ką ją baisiai persekioja. Ji buvo viena daugelio tų „Onučiu“, kuri būdama menkos sveikatos, labai daug knygelių kunigo Sederevyčiaus išnešiojo ir pardavinėjo. Ne daug ką manydamas nusiunčiau tai vargšei apie 300 rublių, kad bent kiek savo skolas aplopintų. Sitai ne pasigyrimui rašau, tik teisybės dėlei, kad, jei ta mergaitė dar gyva, duotų liudijimą, jog nebuvau jai skolingas nei vieną skatiką. Tiktai, kad gerai žinau jos vargus dėl tėvynės ir kaip kun. Sederevyčiaus laikais kartu darbavomės ir su paštomis vaikščiojome.

DRAUDŽIAMOS SPAUDOS INKUREJAS.

(Taša nuo 12 pusl.)

Dvarininkai savo antagonizmu užvylė Valančių, kaip skaitome "Musų Raštų Istorijoje":

"Paremiamas buvo žmonių laisvės dalykas ir sykiu buvo bijomasi, kad nesutruktų tos ekonominės ir kultūrinės sąvaržos, kurios pirmiau rišo "žmogelį" (taip Lietuvos ponai vadindavo lietuvius baudžiauninkus. Red.) su dvaru, kad "geras, bet tamsus žmogelis" visai neišsprustų iš bajorų įtakos. Rėmė žemininkai (ponai. Red.) žemaičių dvasininkų švietimo darbą..., bet sykiu ir su baimė žvalgėsi į vadinamuosius "chlopomanus," kurių nestoka buvo tarp studentijos, kunigų ir net žemininkų! Galvodami apie "chlopomaniją ir demagogines tendencijas," žiurėjo jie šnairuodami ir į vyskupą Valančių su jo aplinkybe." (33 p.).

Per blaivybę pakėlus šalies gerovę, per mokyklas ir mokytojus išmokus žmones skaityti, Valančiui prisiėjo ir daugybę knygų parašyti, kad būtų kas skaityti. Iš savo raštų jis neieškojo sau nė pelno, nė garbės. Nevisados net dėdavo ant raštų savo vardą; parašęs knygą, kartais dovanodavo ją leidėjui, kuris paimdavo visą pelną ją pardavinėdamas. Autorius tenkinosi tuo, kad knygos žmonių skaitomos.

"Tos knygos," anot M. Biržiškos, "taip platinosi žmonėse, tiek daug jų ėjo į to meto žmones, jog didysis spaudos leidinių Zavadzkiio knygynas Vilniuje turėjo įsisteigti savo knygyno skyrių žemaičių gilumoje, vyskupo sostinėje Varniuose" (36 p.); per vieną dešimtmetį, nuo 1855 iki 1864, buvo "išleista beveik 300 knygų" (40 p.).

Pagal Baltramaitį, nuo 1533 iki 1845 m. buvo atspausdinta per 312 metų — tik 298 liet. knygos, o per 30 metų

(1845—1875 m. Valančiaus mirties metai) buvę atspaus-ta 552 knygos. Per 30-ties metų Valančiaus darbavimo-si lietuvių raštų skaičius buvęs dukart didesnis nei per tris šimtmečius prieš jį.

Pagal Alekną, prieš spaudos uždraudimą “didelė kliu-tis lietuviškų knygų spausdinime buvo stoka cenzorių, mokančių lietuviškai. Paduotos Vilniuje spausdinti lie-tuviškos knygos kartais labai ilgai gulėdavo cenzuroje.” Valančius keletą kartų mėgino prašalinti tą kliūtį, rašęs švietimo ministeriui, kurio žinioje buvo knygų cenzura-vimas, bet šis Valančiaus prašymus atidavęs vidaus rei-ka-lų ministerio nuožiurai, o tas išmėtinėjęs netvarką, įsakeš tokiais reikalais kreiptis į vidaus reikalų ministe-riją... Lietuviškas knygas cenzuravo popas iš Pažaislio Valančiaus rankraščiai išgulėdavę cenzuroje per metus.

1922 m. Švietimo Darbo 36 nr. prof. Vac. Biržiška ra-šo: “Į tos kovos (už savąją kultūrą) priešakį paties gy-venimo buvo stumiamas vyskupas Valančius, ir jis gerai supratęs, kokia nauja sunkenybė užgulė ant jo jau nebe-jaunų pečių, nesikratė jos, bet atvirai į ją stojo.

Kaip lietuvybės gynėjas — jis buvo vienintelis lietuvis rašytojas ir veikėjas, kuris tuo laiku vienas galėjęs su-žadinti tą atsispyrimo prieš brukamas rusiškasias rai-des jausmą, be kurio ką tik iš baudžiavos atleisti lietu-viai ukininkai galėtų pasiduoti rusų valdžios įtakai ir kovodami dėl naujų ekonominių gerybių pamiršti savo pilietines pareigas... Valančius stoja į kovą ir sumezga pirmutinę, kad ir siaurose ribose, aktingą lietuvių poli-tinę programą, kuri viešpatavo iki pat Aušros laikų, kada liko formuluota nauja tautinė programa, kiek ank-ščiau jau užgimusi atskirų naujos kartos inteligentų tarpe...”

Pasiklausykite keleto trumpų ištraukų iš tų Valančiaus politinių brošiūrų.

a) Iš "Prajautimo":

Klausimas. Kas tai yra maskoliai?

Atsakymas. Yra tai žmonės savo raugu dvokiantys, viršininkai truputį pasiskutę, burliškai barzdoti, it ožiai.

Kl. Ar geri yra maskoliai?

At. Giliojoj Maskolijoj sako esant ir gerų žmonių; sako, svečius su džiaugsmu priimant, vaišinant, mylint; bet pas mus atvažiuojantys vos ne visi niekam nedera.

Kl. Ko važiuoja Lietuvon maskoliai?

At. Vyresnybė, šalin pavariusi visus viršininkus katalikus, atsiunčia iš Maskolijos savo žmones. Vienus, kad Lietuvoje kraštą valdytų; kitus, kad jos vaikus mokytų; trečius, kad jos vaikus gadintų, ir ketvirtus, kad katalikus saugodami vargintų.

Kl. Atsiųsti maskoliai ar gerai valdo?

At. Reik žinoti, jog maskoliai niekuomet nemyli savo tėvynės; to tik daboja, kad jiems būtų gerai, kad jie pinigų gautų. Jeigu tokie yra tikrajai Maskolijai, ką gi sakyti apie Lietuvą, kurią patys žino esant svetimą? Čia jau bet kas supras, dėl ko maskoliai yra lupikai, dėl ko apdeda perdideliais mokesčiais, kuriais nebeturtingą padarė visą Kauno gybėrniją; dėl ko gyventojų reikaluose neįima nė plunksnos, kolei reikalą turįs neužmokės.

Šioj gadynėj visi viršininkai ima didžias algas; todėl gačniai važinėjas, muša kortomis, gyvena iškilmingai ir geria be galo. Jeigu kas ir dveja tiek jiems mokėtų, nebūtų gana. O tokie žmonės argi gali dailiai kraštą valdyti?

Kl. Kas yra žandarai?

At. Žandarai yra tai prasti burliokai ar žydai į kariuomenę paimti, paskirti į žandarus ir pastatyti miesteliuose.

Kl. Kam gi juos viršininkai pastatė?

At. Pastatė, idant dabotų bet kurio žmogaus.

Kl. Ar gerai daboja žandarai?

At. Tiems, kurie juos pastatė, rasi, ir gerai daboja; bet katalikams yra tikra Viešpaties Dievo rykštė; nes nė vienam neleidžia liuosai atsidvėsti, nė vienam, kaip norint, pašnekėti. Lenda visur: į karčiamas, į žmonių, ponų, bajorų namus, pagaliau į bažnyčias. Visur to tykoja, idant kurį žmogų įkastų. Vos ką paregėjęs, tuojau praneša aukštesniems viršininkams, tie vėl nieko nesiklausdami aptartą deda į kalinę ar uždeda štruopas. Kai kurie žandarai burliokai yra ir geri; bet žandarai žydai į maskolių tikėjimą krikštyti, yra nedoriausi. O tačiau daug jų yra tarp žartlarų.

b) Valančius apie maskolių užsimojimus. (Kat. Baž. Varguose.)

“Jei maskoliai norėtų iš jusų atimti “Aukso Altorių” ir kitas maldų knygas, negalėtumėt jų atiduoti. Senuose amžiuose pagonys ieškojo švento rašto knygy; Katalikų Bažnyčia visus žmones, tokias knygas pagonims atidavusius, palaikė atstojusiais nuo tikėjimo. Musų maldų knygos nė trupučio nėra priešingos vyresnybei; jeigu tas atima be pinigų, padaro neteisingai, yra paprastai plėšikai. Žandarai knygas užvis iš moteriškų išveržę, patys parduoda žmonėms.

Kad vargų su biauriais žandaraais neturėtumėt, išeidami iš bažnyčios paslėpkite. Jei bažnyčioje pradėtų grobstyti, pakelkite didį klegesį, nes užpuolė jus Dievo namuose plėšikai.

Jūsų taip pat nelaimingoje gadynėje maskoliai išspausdino Vilniuje lietuviškai maskoliškomis raidėmis: Aukso Altorių, Evangeliją ir kitas knygeles. Bet spausdindami išmetė kai kuriuos katalikų šventuosius ir apleido maldeles už Šventąjį Tėvą su Vyskupu; žodžiu sakant, pagadino tas knygas tikėjimo daiktuose. Todėl Katalikai, nors pažintumėt maskolių raides, vienok niekuomet nepirkite tokių knygų, nei skaitykite, nes galite suklysti tikėjime. Jeigu kuris pirko, tegu sudegina.

Dar maskoliai išspausdino keletą knygelių suvisu maskoliškai, Katalikų tikėjimui butinai priešingu; tas antmeta jūsų vaikams, mokyklose esantiems, ir liepia skaityti. Jeigu vaikai, namo sugrįždami, parsivežtų, tėvai katalikai turi neskaitydami jas sudeginti. Dar savo vaikus turi persergėti, idant priversti tokias knygeles skaityti, niekuomet jomis netikėtų ir žinotų esant pilnas melagystės.

Maskoliai spausdina lietuviškai maskolinėmis raidėmis Kalendorių. Regėjau jų vieną; pradžioje, rodos, padėtas jūsų Vyskupo parašas, tačiau tas Kalendorius didžiau pridera maskoliams kaip Katalikams. Užvis pridurai to Kalendoriaus pilni yra daiktų priešingų Katalikų tikėjimui. Tur but, Vyskupui pasirašius, pridėti. To dėl Katalikai niekuomet nė vieno tokio Kalendoriaus nepirkite, nei skaitykite.

Nors slaptu mokykite savo vaikus lietuviško rašto iš senų jūsų knygų. Tegul kiekvienas vaikas turi knygas, lotiniškomis raidėmis spausdintas. Kad tos būtų ir brangios, (Tilžėj pigiai perkamos yra), tačiau pirkite, duokite vaikams ir liepkite iš jų melsti lig gyvos galvos.”

* * *

Kas nori arčiau tas pirmąsias “draudžiamos spaudos” kregždutes pažinti, teskaito Docento J. Tumo veikalą: “Motiejus Valančius Žemaičių Vyskupas, Maskoliams Katalikus Persekiojant.” Kaunas, Žinijos Bendrovės 18-tas leidinys, 1929. Šitą paskaitą ruošiant be išvardytų veikalų pasinaudota A. Jakšto surinkta medžiaga pirm 20 metų knygutėse apie 10 metų spaudos sukaktuves.

GALAS

1889 metais susitikau su Dominiku Miklium, nuo kurio ištyriau, jog pinigai, S. Kušelevskio sudėti vardan „Amžino Banko“ Veyero rankose knygoms spaudinti, išnyko, o rankraščiai pas jį (Veyerį) sudėti jau du metai guli nespaudinti.....”

Pasitarę su pačiu S. Kušelevskiu Angrabaitis su Miklium kreipėsi į Otto Mauderode, Tilžės žymų spaustuvinininką, kuris apsiėmė spaudinti „Sventųjų Gyvenimus“ ir „Saltinio“ knygas ir Angrabaičiui užtikrino korektų skaitytojo vietą. Tris metus už savo darbą gaves valgį ir prieglaudą, bet jokio užmokesčio... Pagaliaus visokių (ir iš tarpo pačių lietuvių) inteligentų skundžiamas policijai Angrabaitis turėjęs net Austrijos mieste Kriokavoje ieškoti saugesnės apsigyvenimui vietos. Čia vertėsi paveikslėlių ir įvairių devocijonaų skleidimu. Iš čia 1924 metais jis suteikdamas „Žvažgdės“ redakcijai daug žinių apie draudžiamos literatūros skleidėjus.

Amžinas Paminklas Spaudos Draudimo laikų Darbuotojams. Apie mūsų vargų ir kovų dėl spaudos laikų jau nebe vieną knygą turime parašytą. Rašė apie tai kan. J. Tumas, rankiojo atsiminimus P. Ruseckas, išleidęs du tomu "Knygnešio," esama nemažai ta tema rašinių ir kitų autorių (A. Jakšto, A. Rucevičiaus, P. Mašiotto ir k.). Bet nei viena tų knygų savo turiniu nėra nušvietusi Amerikos lietuvių vaidmens tautiniame lietuvių atgimime. Šio rašinio autoriui, beviešint neseniai lenkų okupuotame Vilniuje, bežiūrėjęs L. Mokslo Draugijos archyvą, puolė į akį vienas įsidėmėtinas piešinys jame atvaizduotas schematiniai apibrėžtas Lietuvos žemlapis, kurį apšviečia trys šviesos šaltiniai: vienos iš užjūrio—tai Amerika, kitas iš užnemunio—tai Tilžė, ir trečias iš vidurio Europos—tai Šveicarija.

Tas schematinis planas, buvęs vienas iš eksponatų tarptautinėje parodoje Paryžiuje, regis 1898 m., (1900 m.—R.), sako daug nemalonumų padarė rusų valdžios atstovams, nes užsienis pamatė, kad tik iš svetur apšvietos spinduliai spinduliai Lietuvą tepasiekė.

Kalbamąjam plane Amerikos apšvietos spinduliai nubraižyti visų ryškiausiai—ir, berods, tai pilnai atatiko anų laikų padėtį. Šalia tilžiškės kontrafakcinės literatūros, daugiausia spaudinių į Lietuvą iš Amerikos buvo gabenama, nes ten ir knygos ir laikraščiai laisvai buvo spaudinami.

Spaudą atgavus ir Lietuvos gyvenimo sąlygoms besikeičiant, tas Amerikos lietuvių spaudos vaidmuo ėmė nejučiomis mažėti ir šiandien visuomenėje mažai kas beatmena anuos lietuvių tautai sunkiuosius laikus, kada mūsų užjūrio broliams teko Lietuvos švietėjų ir tautinės sąmonės kėlėjų vaidmenį vaidinti. Darbas buvo varomas visų iš-

vien: ko nepajėgė ċiabuviai ar Mažosios Lietuvos talkininkai, tai atliko uęžjūrio broliai, turėdami prieš akis vieną tikslą: laisvą ir laimingą tautos ateitį.

"Spaudos Laisvės"... autorius ir leidėjai, suprasdami anais laikais nuveiktų darbų visiems atmintiną svarbą, parūpino kapitalinį veikalą, kuriame lygiai Lietuvos, lygiai Amerikos lietuvių kontrafrakcinis veikimas plačiai nušviestas. Veikalo turinys sudarytas nesilaikant nei chronologinės tvarkos, nes tai, ištikrųjį, sunku buvo įvykdinti: jame daug randame atsiminimų, biografijų, net atskirų studijėlių. Del tų priežasčių "Spaudos Laisvės... ir t. t. sukaktuvių" knyga tenka ne monografija (kaip iš jos vardo gailma būtų spėti), bet rinkiniu brangintinos mūsų kultūros istorijai medžiagos, tikrai kruopščiai surankiotos ir rūpestingai sutvarkytos.

Viso knygoje yra bemaž 800 puslapiai teksto, suskirstyto atskirais straipsniais—viso apie 60. Pakaktų tų straipsnių pavadinimus išrašyti, kad įsitikintume, jog "Spaudos ir t.t. sukaktuvių" knygos turinys tikrai įdomus. Bet šiuo atveju tai būtų per ilga ir persunku. Todėl, manding, pakaks nurodyti labiau įsidėmitinas rašinių rūšis, užtinkamas aprašomoje knygoje. Pirmučiausiai—"Spaudos ir t.t. sukaktuvių" knygoj daug vietos paskirta atsiminimams apie vysk. M. Valančių ir jojo darbų aprašymams. Tokių rašinių knygoje randame šešis. Toliau, minėtini pluoštai žinių apie garsųjį knygnešį ir knygnešių autorių kun. Sedelevičių, apie Petrą Kriaučiūną, apie Kazimierą Jaunių, apie šv. Kazimiero dr-jos pradžią, apie Didyjį Vilniaus Seimą, apie d-rą P. Matulaitį, apie Seinų kunig. seminariją, apie "Aušros" laikus, apie M. Jankų, apie d-rą J. Šliupą, apie kun. Juškevičių, "Amerikos Lietuvių Kronika," apie išeiviją, apie kun. A. Burbą, apie L. Mokslo Dr-ją, ir t.t.

Pabaigoj turiningo ir įvairaus teksto eina gausus ir įvairus rankraščių faksimilių skyrius, kuriame randame atvaizduotų d-ro J. Basanavičiaus, A. Jakšto, Geručio, Šerno, Totoraičio, Civinsko ir k. rankos raštą.

Skaitytojų patogumui, norint kuria nors viena tema atsidėjus pastudijuoti, gale knygos pridėti trys sąrašai paminėtų laikraščių, knygų ir raštų sąrašas, paminėtų įstai-gų sąrašas ir paminėtų vietų sąrašas.

Žodžiu, "Spaudos laisvės ir t.t. sukaktuvių" knyga tai dar platesnis ir išsamesnis, negu "Knygnešiai" ir kiti raš-tai veikalas amžinas paminklas spaudos draudimo laikų darbuotojams kultūros dirvoje pastatytas. Vien, kas pri-kiština šiai tikrai brangiai knygai—tai kalbos ir rašybos nevienodumas. Kalbą pataisius, autorių individualybė, ra-sit, nebūtų nukentėjusi, o skaitytojui parankiau būtų bu-ve. Ilustracinė dalis ir spauda irgi gražesnės galėjo būti.

"Lietuvos Aide" V. B-nas. 1931 m.,

